

Tylicki, Jacek

Bröllmannowie : złotnicy toruńscy przełomu XVII i XVIII w.

Acta Universitatis Nicolai Copernici. Zabytkoznawstwo i Konserwatorstwo 19 (260),
55-99

1994

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Zakład Muzealnictwa

Jacek Tylicki

BRÖLLMANNOWIE
ZŁOTNICY TORUŃSCY PRZEŁOMU XVII I XVIII W.

(część 2)

Katalog dzieł złotniczych Niklausa i Johanna Christiana Bröllmannów należałoby rozpocząć od krótkiego omówienia najnowszej literatury tematu i nowo odnalezionych dzieł złotników¹.

Rozwój badań nad złotnictwem w Polsce w ostatnich latach, zaś nad złotnictwem Torunia w szczególności², przyniósł wzmianki o wielu obiektach mistrzów Bröllmannów, akcentując równocześnie z reguły dość wysoką klasę artystyczną twórców, zwłaszcza Niklausa³. Najważniejszą publikacją z tej dziedziny, która pojawiła się na rynku wydawniczym w 1988 r., jest niewątpliwie *Złotnictwo toruńskie...* zespołu autorskiego: T. Chrzanowski i M. Kornecki⁴, w którym poświęca się sporo miejsca również omówieniu twórczości Bröllmannów.

Wbrew temu, co piszą o nim, jako o twórcy zrutynizowanym, wyroby Niklausa autorzy oceniają z reguły dość wysoko, wymieniając w tym kontekście monstrancje z Łysakowa i Wabcza, kielichy z Ligowa i Ciechocina, pacyfikaly z Chełmży i Lubrańca, tacę z ampułkami z Przeczna (ob. MNPoznań) i przasnyskie sukienki, jak też kubeczek z Londynu. Przypisując monstrancję w Górcie Klasztornej mylnie J. Ch. Bierpfaffowi, autorzy podziwiają kunszt zawarty w świadomej archaizacji obiektu. Także twórczość młodszego z Bröllmannów jest u autorów *Złotnictwa toruńskiego* oceniona raczej wysoko, przy czym nacisk jest położony na umiejętność wykonywania przez niego różnorodnych w formie sprzętów, czego mają dowieść kielichy z Torunia—Mokrego, Torunia—św. Jana, Sulerzyża i muzeum toruńskiego. Wspominając o pewnym uzależnieniu od Weintrauba i gorszej klasie artystycznej Bröllmanna juniora, autorzy jednocześnie jednak podnoszą na innym miejscu zalety kielicha świętojańskiego jego autorstwa, jako dobrego i wczesnego przykładu na styl regencyjny. Również Samuel Bröllmann doczekał się ze strony spółki autorskiej krótkiej, ostrożnie negatywnej oceny (przypisanie jednak temu złotnikowi dzieł oparte jest na nieporozumieniu, o czym później).

Równie ważną pracę stanowi pierwsza próba syntetycznego ukazania przemian formy monstrancji promienistych w Toruniu, ujęta w formie artykułu przez Michała Woźniaka⁵. Omawiając dość obszernie miejsce Niklausa w tym ciągu rozwojowym, autor podkreślił jego dążność do wykształcenia nowoczesnego i tektonicznego typu monstrancji tralkowej, lecz z ramionami, która, aczkolwiek nie doprowadzona konsekwentnie do końca, zapewniła Bröllmannowi czołowe miejsce w złotnictwie toruńskim 4 ćw. XVII w.⁶ Woźniak położył też nacisk na zasługę tego złotnika dla ustalenia formy sprzętów eucharystycznych obowiązujących w Toruniu w 1 ćw. XVIII w. — poprzez twórczość najlepszego mistrza owego ćwierćwiecza, czeladnika Niklausa, Jacoba Weintrauba⁷.

Spśród nowo zidentyfikowanych obiektów największe znaczenie mają niewątpliwie trzy monstrancje Niklausa, z których najbardziej interesującą i kontrowersyjną zarazem wydaje się monstrancja w Górcie Klasztornej (nr kat. 3a, il. 3). Ten przypisywany dotychczas J. Ch. Bierpfaffowi sprzęt, któremu w związku z tym poświęcono sporo uwagi, był zwykle interpretowany jako zadziwiający przykład anachronizmu w twórczości manierystycznego mistrza, co jednocześnie miałoby wskazywać raczej na złotnika z otoczenia Bierpfaffa⁸. Istotnie, monstrancja okazała się obiektem wykonanym przez dawnego czeladnika królewskiego artysty, lecz w wydaniu barokowego już Bröllmanna forma jej zdumiewa jeszcze bardziej. Należy się zgodzić z twierdzeniami, iż kształt tego sprzętu jest prawdopodobnie wynikiem konserwatyzmu fundatorów⁹ i że być może użyto w niej pewnych elementów wcześniejszych¹⁰ (niewykluczone, że jest to rekonstrukcja obiektu zniszczonego w wojnach szwedzkich). Tym niemniej pozwala on nieco inaczej ocenić Bröllmanna seniora — jako złotnika potrafiącego operować formami mniej awangardowymi¹¹, mimo iż w zasadzie realizował on w swej twórczości kształty nowoczesne, przenosząc do Torunia najbardziej aktualne schematy konstrukcyjne i zdobnicze. Jeśli jednak uznamy, że Niklaus do lokalnej tradycji włączył się twórczo i nowatorsko, rozwijając zastane tu formy, to obiekt z Górki Klasztornej mieści się na początku tej drogi rozwojowej ze swoją datą 1680 r. i nawiązuje jeszcze do monstrancji typu retabulowego z 1 ćw. XVII w. (np. autorstwa Assmanna Weimmera). Stosowana tu ażurowa dekoracja schweifwerkowa powraca jako anachronizm także w późniejszych i znacznie nowocześniejszych monstrancjach z Dzierżązna (nr kat. 23) i Papowa Toruńskiego (nr kat. 13).

Fundatorowie obiektu z Górki Klasztornej, Jan i Katarzyna Grotkowscy, należeli do dość zamożnej szlachty h. Ogończyk odm. Ich gniazdo, Grotkowo, położone jest w okolicach Sierpca na Mazowszu¹².

Nie mniej interesująca okazała się monstrancja w wielkopolskim Jabłkowie (nr kat. 3b, il. 4), którą należałoby ustalić jako drugą w ciągu rozwojowym monstrancji Niklausa. Reprezentuje ona cechy zarówno nowoczesne, jak i regresywne, sytuując się w okresie wahań formy po rozpadzie sprzętów retabulowych i powstawania tektonicznej monstrancji promienistej. Reprezentowana jest tu forma bezramienna, ale z nowoczesną tralką w miejsce wielo-

bocznego łącznika, co przypomina (także proporcjami) monstrancje Johanna I von Hausena z Gostkowa (1683)¹³ i kościoła pobernardyńskiego w Lubawie (1689; tu pseudoramiona)¹⁴. Typ glorii o dość grubych i krótkich promieniach, zwieńczonej krucyfiksem, realizował jeszcze w latach pięćdziesiątych XVII w. Zacharias Lange (np. ostensorium w Radoszkach)¹⁵, zaś w ogólnych proporcjach zbliża się do monstrancji w Jabłkowie także współczesny jej sprzęt Paula Detloffa w Gozdowie (1680—1690)¹⁶, podobnie jak wcześniejsze dzieła Langego zaopatrzony jednak jeszcze w wieloboczny łącznik w miejsce tralki i pseudoramiona. Stopa w Jabłkowie jest raczej dzwonowata i lekko tylko owalna, czym odbiega od późniejszych realizacji Bröllmanna, bardziej płaskich i wydłużonych, a zbliża się do poprzednio wymienionych, współczesnych sprzętowi dzieł. Obfita dekoracja glorii aplikacjami figuralno-ornamentalnymi i otoczenie *reservaculum* szerokim wieńcem floralnym, będące zapewne jeszcze reminiscencją przejściowego typu wertykalno-promienistego, pojawiają się też w dwóch następnych monstrancjach Niklausa z początku lat dziewięćdziesiątych XVII w. (Łysakowo, nr kat. 10, il. 1, 2 cz. 1 i Złaków Kościelny, nr kat. 21a, il. 12).

W związku z obydwoma powyżej omówionymi monstrancjami wystąpił problem cechy imiennej Niklausa, nieco odmiennej w kroju od pozostałych (il. 1). Byłaby to zatem pierwsza wersja cechy złotnika. Ponieważ na obiekcie z Łysakowa, przekonująco datowanym w związku z twórczością Weintrauba na 1691—1692¹⁷, cecha jest już inna, należy przypuścić, że zmieniła się ona ok. 1690 r. Tak też należy datować kielich z Krakowa (nr kat. 4), którego małżowinowo-akantowy, przejściowy ornament można by łączyć z wcześniejszym okresem, lecz cecha temu przeczy. Podobna uwaga dotyczy kielicha w Ligowie (nr kat. 5) z szerokim ornamentem akantowo-kwietnym, czy kielicha w Ryńsku (nr kat. 18), gdzie kwiaty łączą się z liśćmi mięsistego akantu.

Późniejsza cecha jest też umieszczona na trzecim nowo odkrytym sprzęcie eucharystycznym Niklausa w Złakowie Kościelnym (nr kat. 21a, il. 12). To bezramienne ostensorium brakiem ramion właśnie, wydatnym krucyfiksem w zwieńczeniu, nakładaną na glorię ażurową dekoracją oraz osobiwą, czwórgraniastą w górnej części tralką nawiązuje jeszcze do sprzętów toruńskich z lat osiemdziesiątych i samego początku dziewięćdziesiątych¹⁸. Natomiast dość długie i gęste promienie glorii, raczej przysadziste proporcje, i — szczególnie — bardzo już płaska stopa, z wyraźniej posegmentowaną i precyzyjnie trybowaną dekoracją, wybiegają naprzód w kierunku stóp sprzętów stosowanych przez Niklausa w połowie lat dziewięćdziesiątych XVII w. (Papowo Toruńskie, 1694 — nr kat. 13, Okonin, 1694 — nr kat. 12, Młyniec, 1696 — nr kat. 11). Bezpiecznie byłoby chyba zatem uznać za termin powstania monstrancji lata 1693—1694.

Sprzęt ten był fundowany przez przedstawicielkę dwóch możliwych rodów: Czapskich h. Leliwa i Zboińskich h. Ogończyk (Zboińscy byli prawdopodobnie również fundatorami pacyfikału Niklausa w Lubrańcu — nr kat. 8, il. 4, być może nawet uczynił to syn Marii Anny, Wojciech)¹⁹. Dane biograficzne fundatorki, zawarte w inskrypcji, zdają się świadczyć o pochodzeniu sprzętu z terenu ziemi dobrzyńskiej.

Sukienka w Brdowie, po uważnym obejrzeniu, wydaje się pochodzić z dwóch różnych warsztatów; chodzi tu o rozdział blach tła i sukienki właściwej, nie licząc wcześniejszych koron i problematycznych aniołów. Przypuszczenie o niejednorodności obiektu wyraził już J. Zbudniewek²⁰. Informacje przez niego podane zdają się potwierdzać tę wersję: pierwsza fundacja blach nastąpiła w 1677 r., druga w roku 1708, przy czym ta ostatnia odbyła się w połączeniu z darowaniem kamieni szlachetnych. W 1714 r. obie sukienki istniały równolegle²¹, co wskazuje chyba jednak na uzupełnienie pierwszej fundacji. Sukienka okrywająca obecnie postać Madonny z Dzieciątkiem jest anonimowa, za to przymocowane są do niej resztki pozostałych po kradzieżach klejnotów. Byłoby to zatem dzieło z 1708 r., a więc nie Niklausa, który zmarł w 1703²². Istotnie, tylko górne blachy — tła — zaopatrzone są w cechy Bröllmanna. Tło stanowiłoby więc najstarsze znane obecnie dzieło mistrza — z 1677 r., co raczej potwierdza też zastosowana tu dekoracja: luźne kwiaty na pojedynczych łodyżkach, charakterystyczne dla wcześniejszej fazy rozwoju ornamentu kwietno-akantowego²³, odbiegające od znacznie bujniejszych pędów na zespole sukienek Niklausa w Przasnyszu z końca XVII w. (np. sukienka na obraz św. Anny Samotrzcę — nr kat. 16, il. 7, cz. 1).

Na tle stosunkowo niewielkiej liczby zachowanych świeckich dzieł Bröllmannów ciekawie jawią się nowe przykłady tych wyrobów.

Kubek z Germanisches Nationalmuseum w Norymberdze (nr kat. 11a) posiada dekorację w formie kartuszkowych medalionów, mającą tradycję w Toruniu²⁴. Ta nagroda dla Beniamina Heiniga, toruńskiego króla kurkowego z 1694 r., zdobna jest ornamentem małżowinowo-akantowym z hermami, a zatem raczej zapóźnionym, oraz przedstawieniami owadów w duchu renesansowo-manierystycznych studiów przyrodniczych, co z kolei przywodzi na myśl o około pół wieku wcześniejszy kubek J. Ch. Bierpfaffa z Muzeum Narodowego w Warszawie, gdzie dolne pole wypełniają również grawerowane owady²⁵. Jeśli jest to świadome nawiązanie do manierystycznej tradycji swego starego mistrza, to uderzające, że Niklaus nie wybrał tu techniki repusowania, w której celował, a która jest też zastosowana na kubku Bierpfaffa, lecz grawerunek o wiele bardziej nieudolny, niż u królewskiego złotnika. Gorszą klasę grawerunku kubka Niklausa w momencie, gdy był on przypisywany Bierpfaffowi, już podkreślono²⁶.

Również grawerunkiem, i także nie najwyższego lotu, zdobiony jest kufel starszego Bröllmanna (jedyne dotąd znany), który pojawił się na aukcji w Kopenhadze w 1966 r. (nr kat. 3c, il. 5), z nieczytelnym na skutek skrótu fotograficznego, wmontowanym w wieko medalem habsburskim. O ile zastosowano tu ucho podobne, jak w kuflu J. Ch. Bierpfaffa w zbiorach E. Raczyńskiego w Londynie czy w dziele Steffana Petersena ze zbiorów wawelskich²⁷, to ograniczenie się w dekoracji jedynie do grawerunku znajduje pośród kuflów toruńskich analogię tylko w pracy J. Ch. Bierpfaffa z Germanisches Nationalmuseum w Norymberdze²⁸, przy czym miejsce zwykłych w zdobieniu kuflów medalionów zajmuje u Niklausa ciekawa narracja-*storia*, i to w gatunku *pastorale* (pejzaż wiejski z drzewami, domami, polami, bydłem, ptactwem i postaciami ludzkimi)²⁹.

Trudna do sprawdzenia jest informacja o angielskim herbie własnościowym na obiekcie³⁰, co sugerowałoby długą jego drogę, choć nie nieprawdopodobną, jak to potwierdza kubeczek Niklausa z kolekcji dra Ciechanowieckiego w Londynie, nabyty w tamtejszym handlu antykwarycznym (nr kat. 6, il. 9 cz. 1), gdzie pozornie lepsza klasa grawerunku wynika z oparcia przedstawienia wici akantowej na wzornikach. Uparte trzymanie się przez starszego Bröllmanna grawerunku, mimo braku szczególnych uzdolnień w tym zakresie, można by wytłumaczyć chyba tylko jego predylekcją wyniesioną z obszaru obfitego stosowania tego typu zdobienia, tj. północnych Niemiec, zapewne z Dolnej Saksonii³¹.

Dwie identyczne łyżki Johanna Christiana Bröllmanna z Muzeum UJ w Krakowie (nr kat. 40a i b, il. 18), stanowią jeden z niezbyt licznych przykładów na tego typu twórczość w środowisku toruńskim (choć pierwotnie musiały być one powszechne)³². Słusznie zwrócono już uwagę na ich staranne wykonanie (i szlachetne proporcje — należy dodać), oraz na reminiscencje manieryzmu w kobiecych hermach³³. Najbliższa analogia do tych sprzętów pochodzi ze środowiska gdańskiego — jest to niemal identyczna łyżka znakomitego, późniejszego od Bröllmanna złotnika Johanna Gottfrieda Schlaubitza w zbiorach tego samego muzeum³⁴. Niewiele jeszcze wiadomo o transmisji form odlewniczych nie tylko łyżek, ale nodusów, uch, ornamentów zarówno w ramach tego samego ośrodka złotniczego, jak i między poszczególnymi środowiskami. W każdym razie Johann Christian jawi się znów jako twórca nierówny i eklektyczny, powtarzający historyczne formy.

Zaprezentowane tu obiekty nie zmieniają w zasadniczym stopniu charakterystyki złotników zawartej w pierwszej części artykułu. Można jedynie dodać, iż obecnie Niklaus jawi się jako twórca bardziej wszechstronny i elastyczny, o wyraźniej zarysowanej drodze rozwoju artystycznego, wyraźniej też czerpiący z twórczości wybitnego mistrza, jakim był Bierpfaff.

Na koniec dorzucić można jeszcze dwa nowo odnalezione w archiwach szczegóły z życia złotników: 17 maja 1672 roku Niklaus zawarł w Staromiejskiej Gminie Ewangelickiej (ówcześnie przy kościele NMPanny) związek małżeński z Katarzyną Kohl³⁵; owocem tego najprawdopodobniej związku był Johann Christian, ochrzczony w teje parafii dokładnie 21 lutego 1675 r.³⁶

PRZYPISY

¹ Z uwagi na znaczną ilość czasu, jaki upłynął od złożenia artykułu do druku, należało uwzględnić ważne pozycje bibliograficzne, dotyczące tematu, wydane w tym okresie. W ostatnich latach udało się także zidentyfikować kilka nowych, ważnych sprzętów, wykonanych przez Bröllmannów. Za informacje ich dotyczące oraz udostępnienie zdjęć, dziękuję kolejno: zespołowi w składzie mgr mgr E. Marcjanik, R. Nowina-Konopka i M. Żak, mgr T. de Rosset; dr M. Woźniakowi, dr A. Fischingerowi oraz Muzeum UJ w Krakowie i firmie Arne Bruun Rasmussen w Kopenhadze.

² Artykuły zamieszczone w tomiku *Artyści w dawnym Toruniu*, pod red. J. Poklewskiego, Warszawa—Poznań—Toruń 1985 oraz pracę M. Woźniaka, *Sztuka złotników toruńskich okresu manieryzmu i baroku*, Warszawa—Poznań—Toruń 1987, omówiłem już w pierwszej części niniejszego opracowania.

³ Należałoby tu wymienić tom materiałów z sesji naukowej *Sztuka Torunia i ziemi chełmińskiej 1233—1815*, pod red. J. Poklewskiego, Warszawa—Poznań—Toruń 1986 (Teka Komisji Historii Sztuki, VII), z zawartymi w nim artykułami: J. Samek, *Pozycja Torunia w polskiej sztuce złotniczej*, s. 205—219 (wzmianki s. 213—214); T. Chrzanowski, M. Kornecki, *Złotnictwo toruńskie manieryzmu i baroku — przemiany formy*, s. 247—272 (wzmianki s. 257, 258, 261 przyp. 28, 270 przyp. 43, 271); M. Woźniak, *Złotnictwo toruńskie I poł. XVII w.*, s. 273—299 (wzmianki s. 287, przyp. 31, 292); R. Nowina-Konopka, *Jakub Weintraub — złotnik toruński 1692—około 1728*, s. 301—308 (wzmianka s. 304); poza tym katalogi: K. Pechstein (i in.), *Deutsche Goldschmiedekunst vom 15. bis zum 20. Jh. aus dem Germanischen Nationalmuseum*, Berlin 1992, nr 201, s. 318—319 i wzmianka s. 142 nr 49 oraz tenże (i in.), *Schätze Deutscher Goldschmiedekunst von 1500 bis 1920 aus dem Germanischen Nationalmuseum*, Berlin 1992, s. 207 nr 94 i 291—292 nr 195 i wzmianka s. 99, jak również B. Chojnacka, *Sztuka polska doby baroku*, Muzeum Okręgowe im. Leona Wyczółkowskiego w Bydgoszczy, Bydgoszcz 1993 (II bydgoskie dni sztuki baroku), s. 5 i 17, nr 1—3. Trzeba wreszcie uwzględnić opracowanie syntetyczne J. Samka, *Polskie złotnictwo*, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk—Łódź 1989 (wzmianka s. 137 i błędny przerys cechy Niklausa za L. Lepszym, *Przemysł złotniczy w Polsce*, Kraków 1933, s. 310, nr 3) oraz album tegoż, *Dzieje złotnictwa w Polsce*, Warszawa 1933 (wzmianka s. 34).

⁴ T. Chrzanowski, M. Kornecki, *Złotnictwo toruńskie. Studium o wyrobach cechu toruńskiego od wieku XIV do 1832 roku*, Warszawa 1988. Podstawowe informacje dotyczące omawianych złotników: ss. 68—70, 77—78, 82, 117, 120, 121—122 i 132. Pozostałe, rozproszone wzmianki wymienione przy poszczególnych pozycjach katalogu dzieł.

⁵ M. Woźniak, *Rozwój formy monstrancji promienistych z warsztatów złotniczych Torunia*, AUNC, Zabytkoznawstwo i Konserwatorstwo 13, 1989, s. 121—157. Wzmianki o Bröllmannie i jego dziełach: s. 125, 136, 137, 139, 142 i 145.

⁶ Analizy rozwoju monstrancji w Toruniu i miejsca w nim Niklausa dokonał już uprzednio M. Woźniak w *Sztuce złotników toruńskich*, passim i s. 82—83.

⁷ Na wpływ monstrancji łysakowskiej na Weintrauba zwrócił też już uwagę autor w pierwszej części niniejszego artykułu (AUNC, Zabytkoznawstwo i Konserwatorstwo 16, s. 105).

⁸ Takie opinie można znaleźć u M. Woźniaka, *Jan Chrystian Bierpfaff (ok. 1600—ok. 1680) złotnik królewski i toruński*, [w:] *Artyści w dawnym Toruniu*, pod red. J. Poklewskiego, Warszawa—Poznań—Toruń 1985, s. 74; tegoż, *Złotnictwo toruńskie*, s. 287, przyp. 31; tegoż, *Sztuka złotników toruńskich*, s. 57—58; tegoż, *Rozwój formy monstrancji*, s. 125, przyp. 6; także J. Samka, *Pozycja Torunia*, s. 213; wreszcie T. Chrzanowskiego i M. Korneckiego, *Złotnictwo toruńskie. Studium*, s. 63.

⁹ M. Woźniak, *Jan Chrystian Bierpfaff*, s. 74 i tenże, *Sztuka złotników*, s. 57—58.

¹⁰ T. Chrzanowski, M. Kornecki, *Złotnictwo toruńskie. Studium*, s. 63.

¹¹ Elastyczność mistrza w stosowaniu form podkreśla J. Samek, *Pozycja Torunia*, s. 213.

¹² A. Boniecki, *Herbarz polski*, t. 7, Warszawa 1904, s. 115.

¹³ Reprodukowana i omówiona u M. Woźniaka, *Sztuka złotników toruńskich*, s. 73—74, il. 24; oraz tegoż, *Rozwój formy monstrancji*, s. 137—138.

¹⁴ Reprodukowana u M. Woźniaka, *Rozwój formy monstrancji*, s. 137—138, il. 7.

¹⁵ Ibid., s. 131—132, il. 4, oraz tenże, *Złotnictwo toruńskie*, il. 7.

¹⁶ M. Woźniak, *Rozwój formy monstrancji*, s. 133—134, il. 5.

¹⁷ Ibid., s. 142. Por. też przyp. 7.

¹⁸ Zastosowaną tu tralkę można uznać za formę przejściową między wielobocznym łącznikiem a typową tralką. Zarówno łącznik, jak i ażurową dekorację na glorii posiada monstrancja w Łysakowie z ok. 1691—1692 r. (nr kat. 10).

¹⁹ O Czapskich m.in. A. Boniecki, *Herbarz polski*, t. 3, Warszawa 1900, s. 276 i n.; *Złota księga szlachty polskiej*, pod red. T. Żychlińskiego, t. 11, Poznań 1889, s. 49—87. O Zboińskich: *Herbarz polski K. Niesieckiego*, wyd. J. N. Bobrowicz, t. 10, Lipsk 1845, s. 125—126. Prawdopodobnie fundatorka była żoną Jakuba Zboińskiego, który kasztelanem dobrzyńskim (jako pierwszy z rodziny) został po 1674 r., lecz dokładnie postaci nie udało mi się zlokalizować w literaturze. Synem Jakuba był Wojciech (por. nr kat. 8).

²⁰ J. Zbudniewek ZP, *Dzieje kultu Matki Boskiej Zwycięskiej w Brdowie*, Brdów 1986, s. 13. Najlepsza ilustracja obiektu — J. Rutkowska, *Powiat kolski, Katalog zabytków sztuki w Polsce*, t. 5, *Województwo poznańskie*, pod red. T. Ruszczynskiej i A. Sławskiej, z. 8, Warszawa 1960, il. 33.

²¹ J. Zbudniewek, *Dzieje kultu*, s. 12—13.

²² Data zgonu Niklausa: J. Tylicki, *Bröllmannowie*, cz. 1, AUNC, Zabytkoznawstwo i Konserwatorstwo 16, s. 97. Na marginesie: dolna część blach wydaje się mieć wiele wspólnego w ornamentyce z twórczością J. Weintrauba — por. sukienkę na obraz Zwiastowania NMP w Nieszawie z pocz. XVIII w. (M. Woźniak, *Sztuka złotników*, il. okładka i s. 112). Brak cech na obiekcie spowodowany byłby pracą na materiale powierzonym, którego próby złotnik nie musiał potwierdzać własną cechą. Znajduje to potwierdzenie w informacjach archiwalnych: na sukienkę w 1708 r. oddano m.in. 163 wota (J. Zbudniewek, *Dzieje kultu*, s. 12).

²³ O rozwoju tego typu ornamentyki pisał niedawno M. Woźniak, *Sprzęty liturgiczne w kościele SS. Miłosierdzia (d. Benedyktynek) w Chełmnie. Z badań nad złotnictwem na ziemi chełmińskiej XVII—XVIII w.*, AUNC, Zabytkoznawstwo i Konserwatorstwo 10, s. 125—127, przyp. 28. Woźniak omawia tu też podobnie zdobioną sukienkę na obraz św. Antoniego w kościele SS. Miłosierdzia w Chełmnie (anonimową), datując ją na przełom 3 i 4 ćw. XVII w. (s. 125—129, il. 5).

²⁴ Oprócz wspomnianego niżej kubka J. Ch. Bierpfaffa, np. kubek Nickela III Gerlacha z lat 1640, Muzeum Okręgowe w Toruniu (repr. M. Woźniak, *Złotnictwo toruńskie*, s. 289, i. 9) i dzieło J. Ch. Bröllmanna z 1708 r. (Stuttgart, kol. pryw., nr kat. 43, il. 9 cz. 1), repr. też u M. Woźniaka, *Sztuka złotników*, s. 129, il. 47; omówienie s. 128.

²⁵ Najlepsza reprodukcja u T. Chrzanowskiego i M. Korneckiego, *Złotnictwo toruńskie. Studium*, tabl. V i il. 123, omówienie s. 62.

²⁶ Ibid., s. 62.

²⁷ Repr. ibid., il. 126 i 141 (ten ostatni także okładka), omówione s. 62 i 66.

²⁸ Ibid., il. 122, omówienie s. 62.

²⁹ Jedyny inny znany mi przykład dekoracji typu *storia* na toruńskim kuflu to wspomniany już, trybowany jednak sprzęt J. Ch. Bierpfaffa ze zbiorów E. Raczyńskiego w Londynie. Szczegółowszy opis obiektu bröllmannowskiego: Arne Bruun Rasmussen, Auctioneer of Fine Art, Copenhagen, Auction No. 189, February 10th, 1966, s. 14, nr 934.

³⁰ Ibid.

³¹ J. Tylicki, *Bröllmannowie*, cz. 1, AUNC, Zabytkoznawstwo i Konserwatorstwo 16, s. 119.

³² Np. łyżki ze skarbu w Skrwilnie: Hansa Marteliusa i Reinolda Sagera, ostatnio repr. w: T. Chrzanowski, M. Kornecki, *Złotnictwo toruńskie. Studium*, tabl. IV.

³³ Ibid., s. 78.

³⁴ Niepublikowana, nr inw. 9294, z lat 1733—1747 (sygnowana cechą IGS w prostokącie — L. Lepszy, *Przemysł złotniczy*, s. 91, nr 152; I. Rembowska, *Gdański cech złotników od XIV do końca XVIII w.*, Gdańsk 1971, s. 216).

³⁵ Archiwum Parafii NMPanny w Toruniu, *T. [rauungs] R. [egister] 1600—1756* [Staromiejska Gmina Ewangelicka w Toruniu], s. 198. Nazwisko złotnika zostało zapisane jako „Brehlemann”. „Jungfraw Catharina” jest określona jako córka zmarłego Hanssa Kohla, miejscowego mieszczanina i introligatora („Buchbinder”).

³⁶ Archiwum Parafii NMPanny w Toruniu, *Taufbuch Der Kirchen zu SMariae in Thorun gehörig Anno 1616. Verehret Johann Wedemeyer der Elter [1616—76]*, s. 388. Jako świadkowie chrztu figurują Johannes Christian Jacoby i Elisabeth Fischer. Za udostępnienie materiałów z archiwum parafialnego dziękuję ks. prał. Nowakowskiemu, zaś prof. J. Małkowi za informację o nich.

KATALOG DZIEŁ (w układzie alfabetycznym)

Skróty użyte w tekście:

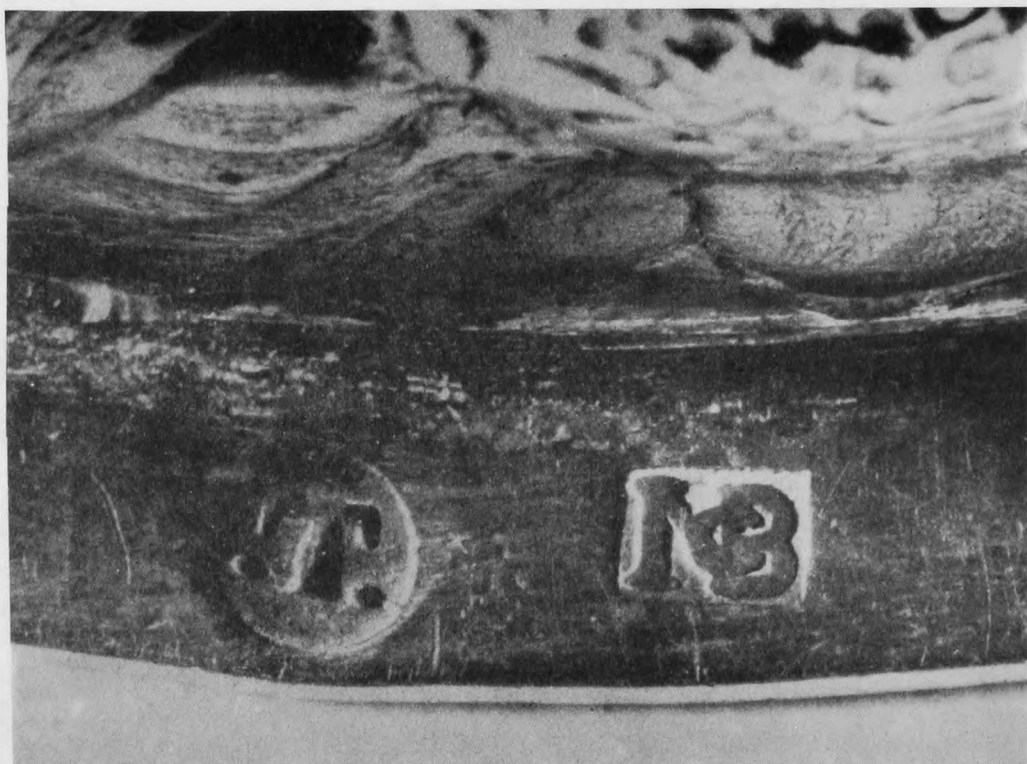
1. Chrzanowski = Tadeusz Chrzanowski, Marian Kornecki, *Złotnictwo toruńskie. Studium o wyrobach cechu toruńskiego od wieku XIV do 1832 roku*, Warszawa 1988;
2. Chrzanowski—Kornecki = Tadeusz Chrzanowski, Marian Kornecki, *Złotnictwo toruńskie manieryzmu i baroku — przemiany formy*, [w:] *Sztuka Torunia i ziemi chełmińskiej 1233—1815*, pod red. J. Poklewskiego, Warszawa—Poznań—Toruń 1986 (Teka Komisji Historii Sztuki, VII), s. 247—272;
3. Czihak = E(u)gen v. Czihak, *Die Edelschmiedekunst früherer Zeiten in Preussen*, Bd. 2, Westpreussen, Leipzig 1908;
4. Kohte = Julius Kohte, *Verzeichnis der Kunstdenkmäler der Provinz Posen*, Berlin 1896—1907, [tu:] Bd. 1, 4;
5. KZSwP = *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, Warszawa 1951—, [tu:] t. 5, 10, 11 (różne zeszyty i autorzy);
6. Lepszy = Leonard Lepszy, *Przemysł złotniczy w Polsce*, Kraków 1933;
7. Woźniak 1983 = Michał Woźniak, *Sprzęty liturgiczne w kościele SS. Miłosierdzia (d. Benedyktynek) w Chełmnie. Z badań nad złotnictwem na ziemi chełmińskiej XVII—XVIII w.*, AUNC, Zabytkoznawstwo i Konserwatorstwo 10, 1983;
8. Woźniak 1987 = Michał Woźniak, *Sztuka złotników toruńskich okresu manieryzmu i baroku*, Warszawa—Poznań—Toruń 1987;
9. Woźniak 1989 = Michał Woźniak, *Rozwój formy monstrancji promienistych z warsztatów złotniczych Torunia*, AUNC, Zabytkoznawstwo i Konserwatorstwo 13, 1989, s. 121—157.

Numery ilustracji w nawiasach odnoszą się do numeracji zapowiadanej w 1 części artykułu.

I. DZIEŁA NIKLAUSA BRÖLLMANNA

1. Cecha imienna Niklausa (wcześniejsza), monstrancja, Górka Klasztorna (fot. E. Marcjanik)

2.(1) Cecha imienna Niklausa, relikwiarz św. Apolonii, Lubawa, kośc. par. (fot. W. Górski)

A. Zachowane

A 1. SUKIENKA (1677?), Brdów, d. pow. kolski. kośc. 00. Paulinów pw. św. Wojciecha; na trzech górnych blachach przy górnej krawędzi po dwie cechy: imienna i miejska; srebro część. złożone; trybowanie, fakturowanie, grawerunek, odlew; wys. całk. 105,5 cm, szer. całk. 68,5 cm, wys. aniołków większych 28 cm, wys. aniołków mniejszych 12 cm, dł. berła 52 cm.

Sukienka na obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem (w typie Śnieżnej) w ołtarzu gł., złożona z sześciu blach, czterech postaci aniołków, dwóch koron, dwóch promienistych nimbów, gwiazdki, berła i jabłka, obejmująca postacie z rękami, lecz bez twarzy. Maria w sukni, płaszczu i maforium, ukoronowana, z nimbem (promienie przemienne proste i płomieniste), na lewej swej ręce trzymająca Dzieciątko, zaś w prawej berło. Na prawym ramieniu Marii nałożona pięcioramienna gwiazda. Dzieciątko w ujęciu 3/4 w lewo, w sukni z długimi rękawami i sandałach, w lewej swej ręce trzymające jabłko królewskie, zaś wzniesioną prawą błogosławiące; wokół głowy podobny jak u Marii nimb. Korony obu postaci podtrzymywane przez dwie całopostaciowe, półplastyczne przedstawienia uskrzydlonych aniołów w profilu (przy Dzieciątku mniejsze). Berło zdobne akantem i zwieńczone akantowym fleuronem; jabłko z krzyżem zakończonym akantowymi fleuronami. Płaszcze obu postaci zdobne repusowanym ornamentem kwietnym w połączeniu z wicią z dość suchego akantu; bordiura płaszcza Madonny zdobna wicią akantową z esownicami; kołnierze sukni Marii i Dzieciątka ozdobione rautami i kaboszonami. Blacha tła za głowami postaci trybowana w ornament z pojedynczych kwiatów osadzonych na ulistnionych akantem łodygach. Stan zachowania: dobry. Wycięty fragment blachy w miejscu obecnej gwiazdki na ramieniu Marii.

Lit.: A. Fridrich TJ, *Historie cudownych obrazów Najświętszej Maryi Panny w Polsce*, t. 3, Kraków 1908, s. 173 (bez identyfikacji); KZSwP, 5, 8, s. 5, il. 33 (jako J. Ch. Bierpfaff), J. Zbudniewek ZP, *Dzieje kultu Matki Boskiej Zwycięskiej w Brdowie*, Jasna Góra 1983, s. 12, 13—14 i il. okładka (jako Bierpfaff); *Corpus Inscriptionum Poloniae*, t. 4, z. 1; A. Mietz i J. Pakulski,

Kujawy brzeskie, Włocławek—Toruń 1985, s. 33, tabl. 3 i s. 39 (jako Bierpfaff); J. Zbudniewek ZP, *Dzieje kultu*, wyd. 3, Brdów 1986, s. 12, 13—14 i il. okładka (jako J. Ch. Bröllmann); Woźniak 1987, s. 88 (bez identyfikacji); Chrzanowski, s. 63, 77, 120 (jako J. Ch. Bröllmann).

Blachy na postaciach Marii i Dzieciątka być może późniejsze — druga fundacja z 1708 r. (Zbudniewek, s. 12). Korony, postacie aniołów, gwiazdka na ramieniu nieoryginalne: korony 2 ćw. XVII w. (nie XVIII w., jak u Zbudniewka), anioły 2 poł. XVII w., gwiazdka współczesna (XX w.). Do sukienki postaci przymocowane wota — biżuteria z różnych okresów.

1. KRZYŻ RELIKWIARZOWY (1690—1693 r.), Chełmża, d. pow. toruński, kościół kolegiacki (d. katedralny) pw. św. Trójcy; na kryzie stopy cechy: miejska i imienna; srebro złoczone; trybowanie, odlew, grawerunek; wys. całk. 41 cm, wys. krzyża 26 cm, rozp. stopy 22,7 × 14,3 cm.

Stopa w kształcie silnie wydłużonego, dość płaskiego czwórliścia, z uskrzydłonymi główkami aniołków na dłuższej osi, a pękami owocowo-kwiatnymi ze zbożem na osi krótszej, w przewężeniach liście akantu. Gruszkowaty nodus nad smukłą szyjką ozdobiony liśćmi i kwiatami. Krzyż o zakończeniach trójlistnych z kulkami, od awersu z nakładaną figurką Chrystusa i rozetami w zakończeniach, od rewersu w zakończeniach nakładane plakietki z czterema Ewangelistami, w środku okrągłe *reservaculum* na relikwie. Krzyż obustronnie grawerowany na ramionach w *Arma Christi*. Stan zachowania: stopa popękana, na obwodzie wstawiona nowa łąta; przetarcia pożyłoty.

Lit.: KZSWP, 11, 16, s. 20 il. 253; M. Gradowski, *Dawne złotnictwo. Technika i terminologia*, Warszawa 1984³, il. 1 (reprod. cech); Woźniak 1987, s. 86; Chrzanowski, s. 69, 117.

2. KIELICH (ok. 1695 r.), Ciechocin, d. pow. golubsko-dobrzyński, kośc. par. pw. św. Małgorzaty; na kryzie stopy cechy: miejska i imienna; srebro złoczone; trybowanie, punktowanie; wys. całk. 22,4 cm, śr. czary 8,8 cm, śr. stopy 13 cm.

Stopa okrągła, dość płaska, na niej trzy główki anielskie z zachodzącymi na siebie skrzydłami, między główkami zdobienie z gron i liści winogrodu. Na smukłej szyjce stylizowane liście akantu. Gruszkowaty nodus zdobny od góry i dołu stylizowanymi liśćmi akantu. Dość wysoka czara ujęta w koszycek z reminiscencjami dekoracji okuciowej, przechodzącymi w wić akantową i palmety. Stan zachowania: dobry.

Lit.: KZSWP 11,6, s. 5, il. 135; J. Samek, *Polskie rzemiosło artystyczne — czasy nowożytne*, Warszawa 1984, s. 211; Woźniak 1987, s. 84; Chrzanowski, s. 69, 117, il. 161. Koszycek prawdopodobnie wcześniejszy — 1 ćw. XVII w.? (KZSWP, autor).

3. TACA pod ampułki (ok. 1700 r.), Gniezno, kośc. katedralny pw. Wniebowzięcia NMP i św. Wojciecha (skarbiec); na lustrze między polami na ampułki cechy: miejska i imienna; srebro; trybowanie; rozp. 40,2 × 30 cm, głęb. 2,5 cm.

Taca gładka, silnie określony przez wręb kołnierz zdobny na obrzeżu w pionowe kreseczki, za nimi rząderek perełek. Dwa okrągłe pola pod ampułki ograniczone półwałkiem owiniętym skośną taśmą. Na kołnierzu grawerowany w ozdobnym kartuszu herb Rogala pod kapeluszem z sześcioma chwastami. Stan zachowania: korozja w postaci nalotów i ubytków, kołnierz pęknięty i lutowany na otoku.

Lit.: brak.

3 a. MONSTRANCJA (1680 r.), Górka Klasztorna, d. pow. wyrzyski, kośc. pobernardyński, obecna OO. Misjonarzy św. Rodziny pw. Niepokalanego Poczęcia NMP; na kryzie stopy cechy: miejska (wcześniejsza) i imienna; srebro złoczone, imitacje kamieni szlachetnych: niebieskie i czerwone; trybowanie, odlew, grawerunek, fakturowanie; wys. całk. 77,5 cm, wys. glorii 50 cm; szer. glorii 27,2 cm, rozp. stopy 18,5 × 23 cm.

Trójosiowa, dwukondygnacyjna monstrancja retabulowa. Stopa w kształcie wydłużonego ośmioliścia z szerszymi polami na osiach, z fryzem zdobionym liśćmi akantu i uskokową kryzą, na osiach przechodzącą w szpice. Płaskie pola stopy, górą tworzące grubą, graniastą szyjkę, zdobne *Arma Christi* oraz inskrypcją fundacyjną na polu od awersu; na szyjce ornament okuciowo-

-schweifwerkowy. Szyjka zakończona nakładanym, ażurowym ornamentem ze stylizowanych lilii. Trzon złożony ze spłaszczonego nodusa, dekorowanego ornamentem okuciowo-schweifwerkowym, z sześciokątną przepaską ozdobioną stylizowanymi rozetkami, oraz — od góry i dołu — z otoczonych sześcioma tralkami trzpieni, zakończonych sześciokątnymi talerzykami. Powyżej trzonu rozszerzający się ku górze łącznik w kształcie ścietego ostrosłupa sześciokątnego, ozdobiony ornamentem schweifwerkowym, z główkami anielskimi na osi. Przytykające do łącznika, podtrzymujące boczne osie glorii esownice z ażurowego, rozgałęzionego ornamentu akantowo-schweifwerkowego. Niższa kondygnacja zdobnej u dołu plastycznym, ażurowym fryzem akantowym glorii złożona z otoczonego na przemian dwunastu płomienistymi i jedenastu prostymi, krótkimi promieniami, okrągłego *reservaculum* oraz umieszczonych na trzpieniach pełnoplastycznych postaci: św. Jana Chrzciciela (z krzyżem i barankiem) po lewej i św. Katarzyny Aleksandryjskiej (z mieczem i kołem) po prawej stronie, które to postacie flankują po dwie zakończone zwieńczeniami w kształcie płomienistych waz kolumny na impostach. Międzykolumnowa przestrzeń nad świętymi zwieńczona fialami z czterech pokrytych żabkami listew, zwieńczonych kulami z postaciami dwóch dalszych świętych. Skrajne kolumny ozdobione przytykają od zewnątrz na całej wysokości ażurową dekoracją z akantowo-schweifwerkowych ceowników. Górna kondygnacja glorii złożona z umieszczonej na trzpieniu nad *reservaculum* obustronnej, reliefowej plakiety Matki Boskiej Apokaliptycznej, otoczonej promieniami, oraz flankujących ją dwóch zwieńczonych płomienistymi wazami kolumn na impostach, z przytykającym do nich od zewnątrz zdobieniem z ażurowych ceowników akantowo-schweifwerkowych. Górną kondygnację wieńczy fiala z ośmiu listew, z których cztery — osiowe — są pokryte żabkami, a cztery skośnie nacinane, zakończona kulą z krzyżykiem. Gloria ozdobiona ponadto od awersu i rewersu złożonymi ażurowymi rozetkami: po jednej między impostami kolumn i u nasady fial w dolnej kondygnacji oraz trzema u nasady kolumn i dwoma u nasady fiali w górnej kondygnacji. Od awersu wszystkie rozety dekorowane w środku barwnymi kamieniami. Na polu stopy od awersu, na głównej osi, inskrypcja: „JAN ZGR / OTKOWAGR / OTKOWSKIZ / KATARZYNA / MALZONKAN / PANNIE GOR / ECKIEY OFIA / ROWAL: / 1680.” Stan zachowania: dobry; nowe przezlócenie; brak zwieńczenia prawej kolumny w dolnej kondygnacji.

Lit.: Kohte, 4, s. 168; Czihak, s. 132; Lepszy, s. 280; KZSwP 11, 20, s. 8, il. 97 i 115; A. Bochnak, *Eksport z miast pruskich w głąb Polski w zakresie rzemiosła artystycznego*, [w:] *Studia pomorskie*, t. 2, pod red. M. Walickiego, Wrocław 1957, s. 104 (wszyscy jako dzieło J. Ch. Bierpfaffa); M. Woźniak, *Jan Chrystian Bierpfaff (ok. 1600—ok. 1680) złotnik królewski i toruński*, [w:] *Artyści w dawnym Toruniu*, pod red. J. Poklewskiego, Warszawa—Poznań—Toruń 1985, s. 74 (jako dzieło Bierpfaffa lub współpracownika); J. Samek, *Pozycja Torunia w polskiej sztuce złotniczej*, [w:] *Sztuka Torunia i ziemi chełmińskiej 1233—1815*, pod red. J. Poklewskiego, Warszawa—Poznań—Toruń 1986 (Teka Komisji Historii Sztuki, VII), s. 213 (jako Bierpfaff); M. Woźniak, *Złotnictwo toruńskie I poł. XVIII w.*, [w:] *Sztuka Torunia i ziemi chełmińskiej*, s. 287, przyp. 31 (jako prawdopodobne dzieło J. Karstena); Chrzanowski—Kornecki, s. 261, przyp. 28 (jako przypuszczalne dzieło warsztatu Bierpfaffa); Woźniak 1987, s. 57—58 (jako prawdopodobne dzieło J. Karstena); Chrzanowski, s. 59, 63, 115 il. 128—130 (jako Bierpfaff); Woźniak 1989, s. 125, przyp. 6 (jako przypuszczalnie Karsten).

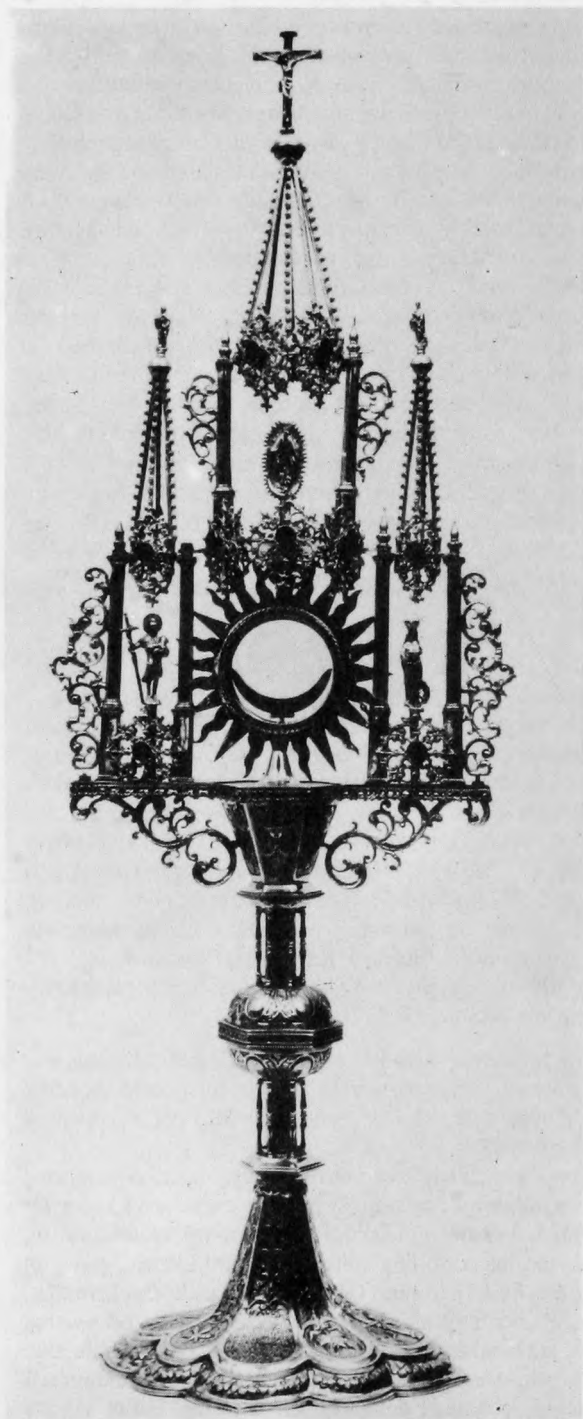
Niektóre części (biżuteria, nodus) być może wcześniejsze. Il. 3, cecha il. 1.

3 b. MONSTRANCJA (1685—1690 r.), Jabłkowo, d. pow. wągrowiecki, kośc. fil. pw. św. Michała Archaniola; na kryzie stopy cechy: miejska i imienna wcześniejsza; srebro część. złożone; trybowanie, odlew, grawerunek, fakturowanie; wys. całk. 62,5 cm, szer. całk. 20,5 cm, rozp. stopy 16,5 × 14 cm.

Monstrancja promienista bez ramion. Stopa w kształcie lekko wydłużonego na osi poprzecznej owalu, dzwonowata, lecz nie nazbyt wydęta, zdobna na dłuższej osi pękami owocowo-kwiatnymi z akantem, zaś na krótszej — uskrzydłonymi główkami anielskimi z mięsistymi liśćmi akantu; szyjka dość gruba, lecz wysoka. Gruszkowaty nodus zdobiony szerokimi liśćmi akantu, powyżej łącznik w postaci talerzyka z nacięciami i gładkiej kulki nad nim. Gloria z dość grubych i krótkich, przemienne 14 prostych i 12 płomienistych, gładkich promieni. Wokół *reservaculum* od awersu półplastyczny wieniec z kwiatów i liści akantu, przewiązanych wstążką. Ponadto na glorię nałożone od awersu półplastyczne wyobrażenia: klęczących, uskrzydłonych postaci anielskich na chmurach — po bokach; uskrzydłonej główki anielskiej — u dołu; i dekoracji z 2 kwiatów i liści akantu

— górą. Ponadto u góry od awersu, częściowo nałożona na kwietno-akantową dekorację, owalna tarczka z przemienne prostymi i płomienistymi promieniami, z półplastycznym wyobrażeniem postaci Matki Boskiej z Dzieciątkiem na półksiężycu. Całość zwieńczona wysokim krucyfiksem o treflowo zakończonych ramionach. Stan zachowania: bardzo dobry.

Lit.: KZSwP, 5, 27, s. 8 (jako „zapewne J. Ch. Bierpfaff”); Chrzanowski, s. 63, 116 (jako wątpliwe dzieło Bierpfaffa). Il. 4.

3. N. Bröllmann, Monstrancja, Górka Klasztorna, kość. OO. Misjonarzy św. Rodziny (fot. E. Marcjanik)

4. N. Bröllmann, Monstrancja, Jabłkowo,
kościół fil. (fot. M. Żak)

3 c. KUFEL (ok. 1695 r.), d. Kopenhaga, dom aukcyjny Arne Bruun Rasmussen (obecne miejsce przechowywania nieznane); na kryzie stopy cechy: miejska i imienna; srebro część. złożone; odlew, grawerunek, cyzelowanie, fakturowanie, puncowanie; wys. całkow. 22 cm, waga 1535 g (wg katalogu aukcyjnego).

5. N. Bröllmann, Kufel, d. firma aukcyjna Arne Bruun Rasmussen, Kopenhaga (fot. firma Arne Bruun Rasmussen)

Kufel walcowaty, z wiekiem. Stopa z kryzą złożona z półwałka i wklęski; powyżej, między półwałkami, cokolik puncowany w rozetki. Płaszcz gładki, grawerowany: pod poziomą linią od góry rozległy pejzaż wiejski z drzewami, ptakami, postaciami ludzkimi i zwierzęcymi, skałami oraz rzeką. Ucho z małżowinowych: esownicy i ceownika, zdobnych grawerowanymi liśćmi akantu. Ponad zawiasem wieka kurek z rozdwojonych ceowników. Wieko profilowane, gładkie, z wmontowanym medalem (cesarskim, XVII w.), przedstawiającym herby państw Rzeszy, emblematyczną scenę z aniołami i Manus Dei oraz legendę „OMNIBUS MAIORUM/GRATIOR A FAMMA/DIGNIOR COELO”. Na kuflu grawerowany angielski herb właściciela (inf. katalogu aukcyjnego). Stan zachowania: bardzo dobry.

Lit.: Arne Bruun Rasmussen Auctioneer of Fine Art, Copenhagen, Auction No. 189, February 10th, 1966, s. 124, nr 934, il. s. 95 (jako ICB Toruń); *Kunstpreisverzeichnis*, Bd. 21, 1965—1966, München 1966, s. 225 (jako ICB Toruń); Chrzanowski, s. 77—78 i 120 (jako J. Ch. Bröllmann). Il. 5.

4. KIELICH (ok. 1690 r.), Kraków, kośc. klasztoru PP. Wizytek pw. św. Franciszka Salezego; na kryzie stopy cechy: miejska i imienna oraz kontrybucyjna austriacka z Krakowa — lata 1806/1807 (Lepszy il. 112 b), na czarze międzywojenny znak próby srebra 3 (Lepszy il. 351) i cecha imienna złotnika FB; srebro część. złożone; trybowanie; wys. całkow. 24,5 cm, śr. czary 8,8 cm, śr. stopy 13,3 cm.

Stopa okrągła, dość płaska, zdobna w wiciową, symetrycznie układającą się dekorację z liści akantu, przypominającą małżowinę, szyjka dość smukła. Nodus gruszkowaty, zdobny u dołu liśćmi akantu, od góry festonami owocowymi. Dość wysoka czara ujęta w koszyczek z dekoracją z liści akantu i festonów owocowych. Na kryzie stopy od spodu ryta inskrypcja: „Calix Monachium BVM Nr 12”. Stan zachowania: bardzo dobry.

Lit.: Lepszy, s. 281; A. Bochnak, *Eksport z miast pruskich w głąb Polski w zakresie rzemiosła artystycznego*, [w:] *Studia pomorskie*, t. 2, pod red. M. Walickiego, Wrocław 1957, s. 106; Chrzanowski-Kornecki, s. 270, przyp. 43; Chrzanowski, s. 117.

Czara wymieniona w okresie międzywojennym, koszyczek być może również. Il. 6(5).

6(5) N. Bröllmann, Kielich, Kraków, kośc. PP. Wizytek, fragment — stopa (fot. autor)

5. KIELICH (ok. 1690 r.), Ligowo, d. pow. sierpecki, kośc. par. pw. św. Mateusza; na kryzie stopy cechy: miejska i imienna; srebro, mosiądz srebrzony (trzon); trybowanie, wyrób maszynowy (trzon), grawerunek; wys. całk. 21,8 cm, śr. czary 9 cm, śr. stopy 13,2 cm.

Stopa okrągła, płaska, dekorowana wicią akantową z wplecionymi czterema dużymi kwiatami (słonecznik lub piwonia). Górna część szyjki stanowiąca jedność z gruszkowatym nodusem o wklęsłej przepasce, prymitywnie zdobionym grawerunkiem w liście dołem, zaś górą w skrzydlate główki anielskie. Wysoka czara ujęta w koszycek z trzema główkami anielskimi, między którymi ornament z szerokich wstęg i muszli. Stan zachowania: stopa wzdłuż kryzy na odcinku pęknięta, częściowo zlutowana, kryza pognięta.

Lit.: KZSwP, 10, 23, s. 11, il. 102; I. Galicka, H. Sygietyńska, *Zabytki sztuki w Sierpcu i okolicach*, Rocznik Muzeum Mazowieckiego w Płocku, z. 6, 1974, s. 26—27; Woźniak 1987, s. 83—84; Chrzanowski, s. 69, 117, il. 160. Tylko stopa oryginalna, cały trzon wraz z szyjką późniejszy (XIX lub XX w.), koszycek być może wcześniejszy (1 ćw. XVII w.). Il. 7(6).

7.(6) N. Bröllmann, Kielich, Ligowo, kośc. par., fragment — stopa (fot. autor)

7. KUBEK (1695—1700 r.), Londyn, Wielka Brytania, zbiory dra A. Ciechanowieckiego; na dnie kubka od zewnątrz cechy: miejska i imienna; srebro złocone; grawerunek; wys. 7,5 cm.

Kubek w kształcie odwróconego ściętego stożka z wywiniętą wargą. Zdobiony grawerunkiem: między dwiema liniami kwiaty słonecznika i liście na wiciowo zwijających się łądogach. W górnej części ptak z rozpostartymi skrzydłami w lewo, stojący na dwóch łądogach z liściem w dziobie. Dno kubka podniesione. Stan zachowania: dobry.

Lit.: Woźniak 1987, s. 86—87; Chrzanowski, s. 70, 117, il. 166.

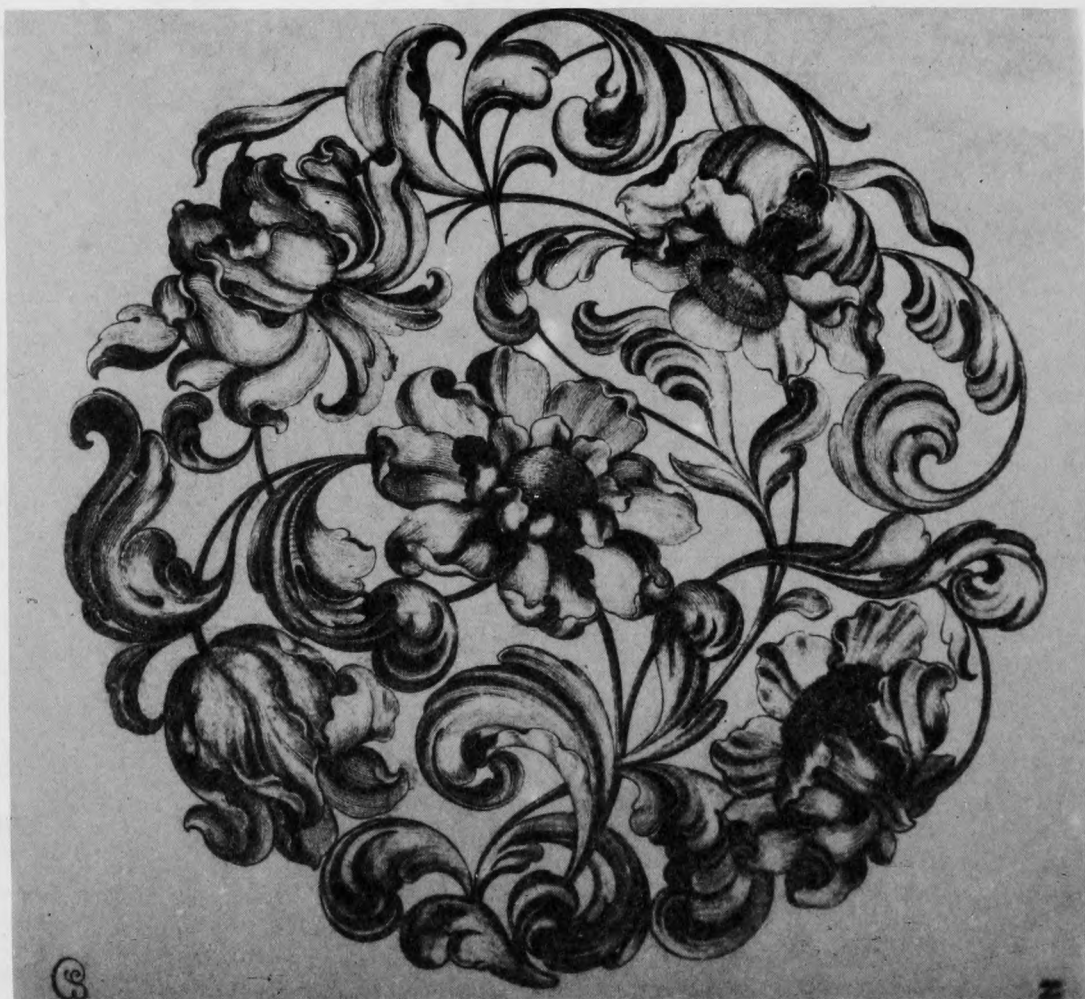
Pochodzi z rynku antykwarskiego w Londynie (inf. właściciela). Il. 9 cz. I.

7 a. RELIKWIARZ-OSTENSORIUM św. Apolonii (1690—1693 r.), Lubawa, d. pow. działowski, kośc. par. pw. św. Anny (skarbiec); na kryzie stopy cechy: miejska i imienna; srebro częściowo złocone; trybowanie, odlew, grawerunek, punktowanie; wys. całk. 31 cm, śr. glorii 14 cm, rozp. stopy 18,8 × 13,4 cm.

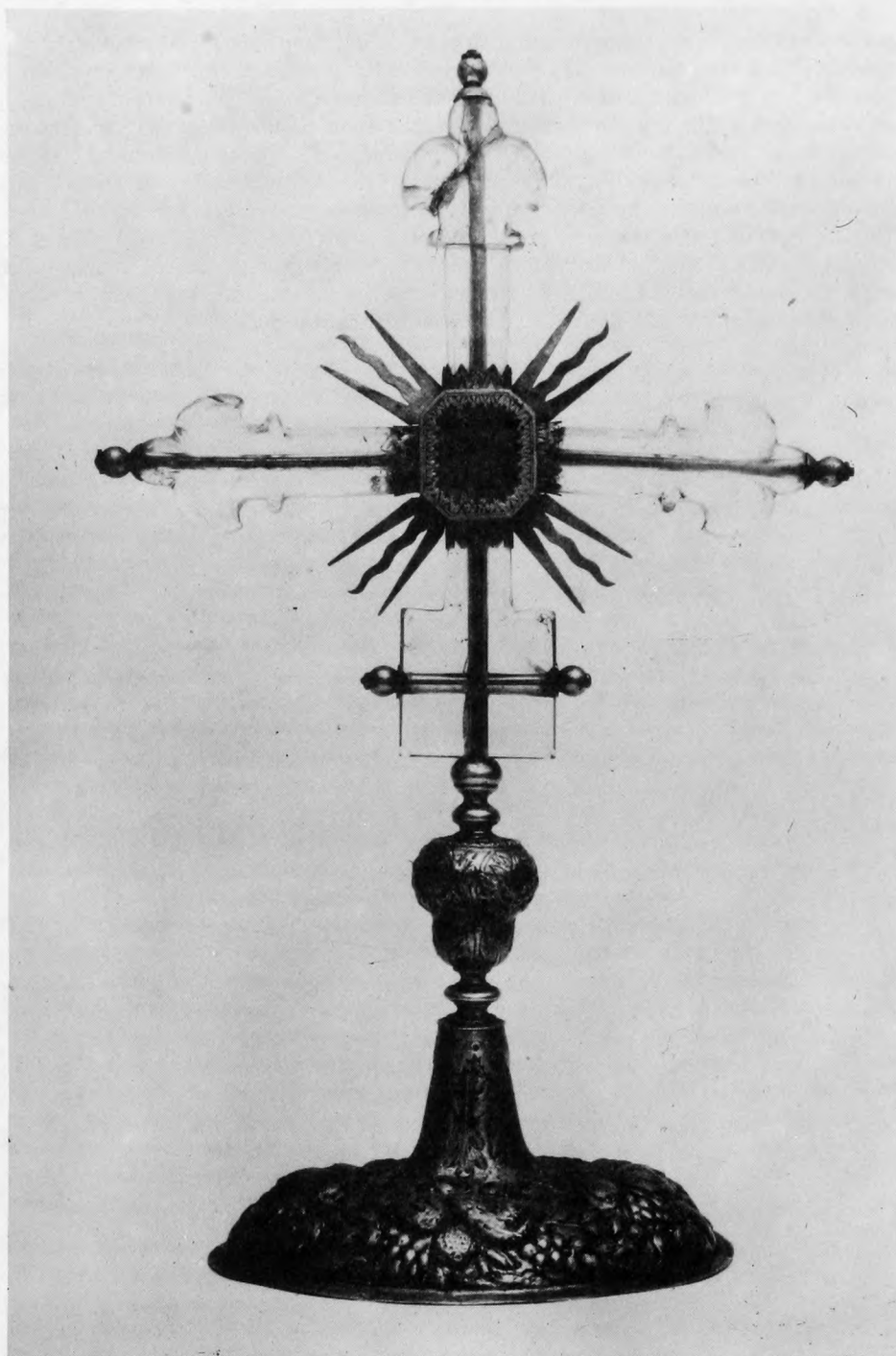
Relikwiarz-ostensorium w typie monstrancji promienistej. Stopa płaska, o kształcie zbliżonym do owalu, dekorowana na osiach w cztery kwiaty słonecznika, przedzielone mięsistą wicią akantową, spływającą z szyjki w długich liściach. Ponad pierścieniem na szyjce jako trzon figurka anioła w długiej szacie, ze skrzydłami, podtrzymująca w uniesionych rozpostartych rękach pełnoplastyczną łódź o wzniesionych końcach. Gloria otoczona na przemian jedenastoma prostymi i dziesięcioma płomienistymi, krótkimi, równej długości promieniami. Duża kapsuła zdobna na awersie grawerowanym wieńcem na otoku; na białym wiekiem rewersie grawerunek współcześnie ubranej półpostaci św. Apolonii w medalionie, ze szczypcami i palmą w otoczeniu wolut, liści akantu, inskrypcji „S. APPOLONIA”, krzaczastych gałązek oraz podobnego, jak na awersie, wieńca otokowego; u dołu wewnątrz kapsuły, za szkłem, właściwe *reservaculum*, podtrzymywane przez wyłaniające się od góry z chmur dłonie. Stan zachowania: bardzo dobry.

Lit.: brak.

Il. 5,6 cz. I, cecha il. 2(1).

8.(7) Christoph Schmidt, Karta z wzornika dla złotników, [za:] F. Rothe, *Das deutsche Akanthusornament*, Berlin 1938 (repr. autor)

9.(4) N. Bröllmann, Krzyż relikwiarzowy, Lubraniec, kośc. par. (fot. W. Górski)

8. KRZYŻ RELIKWIARZOWY (1690—1695 r.), Lubraniec, d. pow. włocławski, kośc. par. pw. NMP Szkaplerznej; na kryzie stopy cechy: miejska i imienna; srebro częściowo złożone, kryształ górski (ramiona), żelazo (pręty wewnątrz ramion); trybowanie, grawerunek, odlew; wys. całk. 54,7 cm, rozp. krzyża 32 × 35 cm; rozp. stopy 24,1 × 17,2 cm.

Stopa owalna, dość płaska, dekorowana wokół pękami owoców. Od rewersu duży herb Ogończyk, z klejnotem i labrami oraz inicjałami w trzech rzędach: „W-Z/M-M/S-K.” Smukła szyjka dekorowana liśćmi akantu. Gruszkowaty nodus zdobny liśćmi akantu i kwiatami. Ramiona osadzonego na dużej kulce krzyża zakończone kształtem stylizowanej lilii, z wyjątkiem dolnego, przechodzącego w kwadratową podstawę. W centrum krzyża ośmioboczne *reservaculum*, od awersu z lambrekinową oprawą, od rewersu zamknięte wieczkiem zdobnym owocowo-liściastym pękiem. Między ramionami dwanaście promieni w grupach po trzy, przy czym boczne proste, a środkowy płomienisty. Na zakończeniach krzyża pięć kulek — trzy na końcach ramion, dwie z boków kwadratowej podstawy. Stan zachowania: stopa pęknięta w partii krzyży, górne ramię krzyża dwukrotnie pęknięte i nieumiejętnie sklejone, przetarcia pozłoty.

Lit.: Ks. St. Muznerowski, *Lubraniec (Monografia)*, Włocławek 1910, s. 129; *Rocznik Diecezji Włocławskiej*, r. 1962, Włocławek, s. 64 (bez identyfikacji); *Rocznik*, r. 1972, s. 211 (bez identyfikacji); J. Pietrusiński, *Relikwiarz w Korzkwi*, Biuletyn Historii Sztuki, 43, 1981, nr 2, s. 126, przyp. 17, il. 11; *Corpus Inscriptionum Poloniae*, t. 4, z.1: A. Mietz, J. Pakulski, *Kujawy brzeskie*, Włocławek—Toruń 1985, s. 176—177, nr 163; Woźniak 1987, s. 86; Chrzanowski, s. 69, 117, il. 162; KZSwP, 11, 18, t. 1, s. XXXVII, 154; t. 2, il. 466 i 472.

Krzyż na relikwię Drzewa Krzyża św. (Muznerowski). Kryształowe ramiona być może XV—wieczne (Pietrusiński). Obecnie stopa odwrócona o 180° w stosunku do krzyża, względem stanu na zdjęciu z archiwum IS PAN, opublikowanym przez Pietrusińskiego. Obiekt pochodzi rzekomo z kolegiaty w Kaliszu, następnie zaś miał znajdować się w Muzeum Wielkopolskim w Poznaniu (Pietrusiński). Ostatnia informacja uznana za pomyłkową (Chrzanowski). Herb odnoszący się być może do Wojciecha Zbońskiego, późniejszego podkomorzego dobrzyńskiego i starosty lipińskiego (*Herbarz polski K. Niesieckiego*, wyd. J. N. Bobrowicz, t. 10, Lipsk 1845, s. 125). Il. 9(4).

9. ŁÓDKA NA KADZIDŁO (ok. 1695 r.), Łopienno, d. pow. wągrowiecki, kośc. par. pw. Wniebowzięcia NMP; na kryzie stopy cechy: miejska i imienna; srebro; trybowanie, odlew; wys. (bez liścia) 20,5 cm; szer. korpusu 20,3 cm, rozp. stopy 12,2 × 9,3 cm.

Stopa owalna, płaska, w dolnej części ozdobiona fryzem z wici akantowej. Nodus w kształcie prawidłowej gruszki, ozdobiony dekoracją małżowinowo-chrząstkową z wplecionymi muszelkami. Korpus dość wąski i płaski, od jednego końca wywinięty, dekorowany symetrycznie w dwa ciągi wici akantowej, z wplecionymi dwoma dużymi kwiatami w każdym. Ruchoma część wieczka ozdobiona symetrycznym festonem z owoców i liści akantu, nieruchoma — pękiem z liści i owoców, zawieszonym na festoniku z liści laurowych. Stan zachowania: ułamane zakończenie wygięcia łódki — liść. Na ruchomej pokrywce przebiecia i pęknięcia. Brak łańcuszka z przetyczką.

Lit.: Kohte, 4, s. 147 (jako HCB); Cihak, s. 132; Lepszy, s. 280 (u obu jako dzieło Bierpfaffa); A. Bochnak, *Eksport z miast pruskich w głąb Polski w zakresie rzemiosła artystycznego*, [w:] *Studia pomorskie*, t. 2, pod red. M. Walickiego, Wrocław 1957, s. 104 (jako dzieło Bierpfaffa); KZSwP, 5, 27, s. 13, il. 125 (jako NB Toruń); Chrzanowski, s. 63, 116, 117 (jako „niewątpliwe dzieło N. Bröllmanna”).

10. MONSTRANCJA (1691—1692 r.), Łysakowo, d. pow. ciechanowski, kośc. par. pw. św. Antoniego Padewskiego; na kryzie stopy cechy: miejska i imienna; srebro częściowo złocone; trybowanie, odlew, fakturowanie; wys. całkow. 67,8 cm, rozp. glorii 37,3 cm, szer. ramion 28,3 cm, rozp. stopy 24,9 × 17,3 cm

Monstrancja promienista z ramionami. Stopa w kształcie wydłużonego czworoliścia, dość płaska, z główkami cherubów i liśćmi oraz owocami na dłuższej, a pękami owocowo-kwiatnymi ze zbożem na krótszej osi. W przewężeniach stopy liście akantu; szyjka wysoka i smukła. Gruszkowaty nodus

zdobny dołem w liście akantu, górą w trzy lecące aniołki trzymające tarcze z chrystogramem, mariogramem oraz Veraikon. Wyżej ośmioboczny, rozszerzający się górą łącznik, ozdobiony od awersu i rewersu akantowymi festonami. Dwustronne ramiona wychodzące od łącznika złożone z esownic i ceowników akantowo-małowinowych oraz postaci lecących aniołków z palmami i przerzuconymi przez ramiona materiałami. Powyżej gładki, pionowy pas metalu, od awersu zakryty przez ukoronowaną, reliefową postać Matki Boskiej z Dzieciątkiem na półksiężycu, z berłem. Gloria złożona z piętnastu promieni równej długości, w tym siedmiu prostych i ośmiu płomienistych, *reservaculum* oraz jednakowych z obu stron opraw tegoż, z główkami aniołków wśród chmurek. Od awersu pod oprawą ażurowa dekoracja z wici i owoców winorośli. W górnej części glorii od awersu — ażurowa dekoracja z dwoma antytetycznie odwróconymi od siebie, siedzącymi na wici akantowej z palmami w rękach aniołkami, flankującymi chrystogram w palmowym wieńcu, przechodzący wyżej w ukoronowany krucyfik. Stan zachowania: bardzo dobry.

Lit.: KZSwP, 10, 1, s. 40, il. 125; Woźniak 1987, s. 82; Chrzanowski, s. 68—69, 117, il. 158; Woźniak 1989, s. 136, 137, 139, 142. Il. 1, 2, cz. 1.

11. MONSTRANCJA (1696 r.), Młyniec, d. pow. toruński, kość. fil. pw. św. Ignacego Loyoli; na kryzie stopy cechy: miejska i imienna; srebro częściowo złożone; trybowanie, odlew, fakturowanie, grawerunek; wys. całkow. 55,5 cm, śr. glorii 30,8 cm, rozp. stopy 23,5 × 17,5 cm.

Monstrancja promienista z ramionami. Stopa w kształcie dość wydłużonego czwórliścia, płaska, na dłuższej osi uskrzydłone główki aniołków w aureolach, na krótszej — pęki owocowo-liściaste z warzywami i zbożem. W przewężeniach stopy liście akantu; podobne na dosyć smukłej szyjce. Nodus gruszkowaty, zdobny od dołu liśćmi akantu, górą trzema lecącymi postaciami aniołków wśród pęków owocowych. Dość smukła tralka na gładkiej, spłaszczonej gałce ozdobiona u dołu liśćmi akantu, górą od awersu nakładanym popiersiem aniołka z małżowinowymi skrzydłami. Przytykające do gałki i tralki ramiona z akantowo-małowinowych: esownicy i ceownika (z odgałęzieniami) uwieńczone dwustronnymi, klęczącymi postaciami świętych z palmami: po lewej, z mieczem w drugiej ręce — św. Małgorzaty, po prawej, z krzyżem w drugiej ręce — św. Katarzyny. Gloria złożona z na przemian dziewięciu płomienistych i dziewięciu prostych promieni, z osiemnastoma cieńszymi i nieco krótszymi promieniami płomienistymi między nimi oraz okrągłego *reservaculum*, otoczonego od awersu i rewersu jednakowymi oprawami z uskrzydłonych główek anielskich wśród chmurek. Od awersu na tle pionowego promienia nakładana, jednostronna figura ukoronowanej Matki Boskiej z Dzieciątkiem na półksiężycu, z berłem. Na kryzie stopy inskrypcje, od góry: „Reconstructa anno Dni 1909 cura parochi Ciechocinensis A. Grzybowski sumptibus Michalinae Marcinkowska de Łążynek”; od spodu: „SINGULARI CURA C.S. LAMPRECHT PAROCHI CIECHOCINEN. NEC. N ALIORUM. BENEFACTORU. ELEMOSINIS. PSER-TIM. G. et C. WOŁĘCKI. SCVL TET. Ciechocinen. te. RESTAVRATA 1696.” Stan zachowania: bardzo dobry.

Lit.: Woźniak 1983, s. 158, przyp. 113; Woźniak 1987, s. 82—83, 100, il. 30; Chrzanowski, s. 117; Woźniak 1989, s. 139, przyp. 28, il. 10.

Monstrancja pochodząca z kość. par. pw. św. Małgorzaty w Ciechocinie (d. pow. gołubsko-dobrzyński), przeniesiona być może po zmianie granic parafii w 1978 r. (por. M. Woźniak, 1983, 1987 i 1989; *Rocznik Diecezji Włocławskiej*, r. 1978, Włocławek, s. 97). Cieńsze promienie w glorii prawdopodobnie pochodzą z restauracji w 1909 r. Il. 3, 4 cz. 1.

11 a. KUBEK króla kurkowego (1694 r.), Norymberga, Germanisches Nationalmuseum; cechy: miejska i imienna; srebro; grawerunek, puncowanie; wys. całkow. 18,5 cm.

Kubek o kształcie odwróconego ściętego stożka. Kryza-stopa gładka, wyżej, między półwałkami, cokolik puncowany w rozetki. Na płaszczu grawerowana dekoracja: między poziomymi

liniami trzy owalne kartusze z ornamentu małżowinowo-akantowego z uskrzydłonymi kobiecymi hermami po bokach. W kartuszach przedstawienia: strzelnicy bractwa kurkowego z chorągwią toruńską i strzelcem mierzącym do tarczy oraz dwóch postaci — króla z koroną i berłem, a także kobiety w koronie, z łukiem i kołczanem (Diana, Bellona?). Pomiędzy kartuszami naturalistyczne przedstawienia dziewięciu owadów, w tym motyli. Wylew kubka lekko wywinięty. Na kryzie od spodu inskrypcja: „Benjamin Heinig: Ano 1694 Binich Schitzen König Worden” (opis częśc. wg Pechsteina). St. zachowania: bardzo dobry.

Lit.: Anzeiger des Germanischen Nationalmuseums, Nürnberg 1967, s. 196 (jako J. Ch. Bierpfaff — cyt. za Chrzanowskim); M. Woźniak, *Jan Chrystian Bierpfaff (ok. 1600—ok. 1680) złotnik królewski i toruński*, [w:] *Artyści w dawnym Toruniu*, pod red. J. Poklewskiego, Warszawa—Poznań—Toruń 1985, s. 74 (jako Bierpfaff); K. Pechstein (i in.), *Deutsche Goldschmiedekunst vom 15. bis zum 20. Jahrhundert aus dem Germanischen Nationalmuseum*, Berlin 1987, s. 318—319, nr i il. 201; Chrzanowski, s. 62, 115, il. 125 (jako Bierpfaff); K. Pechstein (i in.), *Schätze Deutscher Goldschmiedekunst von 1500 bis 1920 aus dem Germanischen Nationalmuseum* [Kat. wyst. Germanisches Nationalmuseum Nürnberg 1992], Berlin 1992, s. 291—292, nr 1 il. 195.

Nr inw. muzeum HG 10706; nabyty do zbiorów w 1956 r.

12. MONSTRANCJA (1694 r.), Okonin, d. pow. grudziądzki, kośc. par. pw. św. Kosmy i Damiana; na kryzie stopy cechy: miejska i imienna; srebro częściowo złożone, imitacje kamieni szlachetnych — fioletowe, białe, żółte; trybowanie, odlew, wyrób maszynowy (trzon, gloria), kameryzacja; wys. całkow. 60,5 cm, wys. cz. górnej 39,2 cm, rozp. stopy 24,8 × 17,2 cm. Monstracja promienista o stopie w kształcie wydłużonego czwórliścia, płaskiej, zdobionej na dłuższej osi pełnoplastycznymi główkami aniołków na reliefowo opracowanych skrzydłach i chusach, na osi krótszej — pękami liściasto-owocowymi, połączonymi z główkami sznurami karbowanymi skośnie. W przewężeniach stopy liście akantu. Na cienkiej i dość smukłej szyjce osadzony nodus zbliżony w kształcie do przewężonego walca, z karbowanymi fryzikami i liśćmi akantu. Gloria z na przemian szesnastu dłuższych i krótszych promieni o złożonych kształtach oraz okrągłego *reservaculum* w otoku z perełkowanego pierścienia i szesnastu kamieni dwóch wielkości. U szczytu glorii kula podzielona pierścieniem, z równoramiennym krzyżkiem. Na kryzie stopy od spodu inskrypcja: „Prls. M. Michael Meldzynski Rothmag: Terrae Michale fieri fecit et Eccles: Ryw: dedicavit Anno 1694”. Stan zachowania: dobry.

Lit.: *Diecezja Chełmińska. Zarys historyczno-statystyczny*, Pelplin 1928, s. 548 (pod: Rywałd); KZSwP, 11, 7, s. 51, il. 162; Chrzanowski, s. 117; M. Gradowski, *Znaki probiercze na zabytkowych srebrach w Polsce*, Warszawa 1988, il. s. 33.

Jeszcze w 1928 r. monstrancja znajdowała się w kośc. paraf. pw. św. Sebastiana w Rywałdzie (d. pow. wąbrzeski), a więc miejscu fundacji, i miała „figurę N.M. Panny u szczytu” (*Diecezja chełmińska*). Po 1928 r., a najpewniej po 1945 r., przeniesiona została do Okonina i wtedy prawdopodobnie wymieniono całą glorię wraz z trzonem (nie zaś w I poł. XIX w., jak pisze Chrzanowski). Po 1945 r. w Rywałdzie znana jest inna monstrancja.

13. MONSTRANCJA (1694 r.), Papowo Toruńskie, d. pow. toruński, kośc. par. pw. św. Mikołaja bpa; na kryzie stopy cechy: miejska i imienna; srebro częściowo złożone, mosiądz częśc. srebrzony (wieniec i oprawa *reservaculum*); trybowanie, odlew, fakturowanie, grawerunek, wyrób maszynowy (wieniec, oprawa *reservaculum*, krucyfik); wys. całkow. 57 cm, śr. glorii 41 cm, rozp. stopy 22 × 15,5 cm.

Monstrancja promienista z pseudoramionami. Stopa w kształcie wydłużonego czwórliścia, płaska, na dłuższej osi zdobna uskrzydłonymi główkami anielskimi i wolutkami, na krótszej pękami kwietno-owocowymi. Powyżej dość smukłej szyjki gruszkowaty nodus od dołu zdobiony liśćmi akantu, od góry — uskrzydłonymi guzami. Smukła tralka ozdobiona dołem liśćmi akantu,

z przytykającymi ramionami w postaci akantowej esownicy z odgałęzieniami. Gloria zbudowana z przemienne dwunastu płomienistych i jedenastu prostych promieni oraz okrągłego *reservaculum*, od awersu otoczonego dwoma perełkowatymi obręczami oraz czterdziestu ośmioma krótkimi, przemienne prostymi i płomienistymi promykami. Wokół *reservaculum* od awersu nałożony wieniec z wici winogrodu, liści i owoców. Na pionowym promieniu krucyfiks na kulce winogrodu. Na kryzie stopy od spodu inskrypcja: „Na czesc Bogu w Trojcy S. Jedynemu sprawił Woycech Koscesza z Grębocina R 1694 D 18 Septembra Do kościoła Papowskiego Thoruny.” Stan zachowania: dobry. Główki aniołków na nodusie zastąpione gładkimi guzami.

Lit.: ks. F. K. Okroy, *Kościoły Diecezji Chełmińskiej, dekanat toruński*, Orędownik Diecezji Chełmińskiej, nr 7—8, 1959, s. 252; KZSwP, 11, 16, s. 56; Woźniak 1987, s. 82; Chrzanowski, s. 117; Woźniak 1989, s. 139, przyp. 26, il. 9.

Reservaculum, wieniec i krucyfiks późniejsze, zapewne z pocz. XX w. (KZSwP, autor). Informacja Chrzanowskiego o XVIII—wiecznej proveniencji tych detali jest błędna.

14. PODSTAWA RELIKWIARZA na rękę św. Wawrzyńca (1690—1695 r.), Pelplin, d. pow. tczewski, pocysterski kośc. katedralny pw. Wniebowzięcia NMP (skarbiec); na dnie podstawy cechy: miejska i imienna; srebro część. złożone; trybowanie, odlew; wys. całości 48 cm, wys. podst. 7 cm, rozp. podst. 14,7 × 19 cm.

Podstawa relikwiarza (w kształcie wzniesionej do błogosławieństwa ręki) na planie zbliżonym do owalu, płaska, zdobna dołem fryzem z wici liściasto-kwiatnej, zwieńczona koronką z drobnych liści winorośli nad perełkowaniem. Stan zachowania: bardzo dobry.

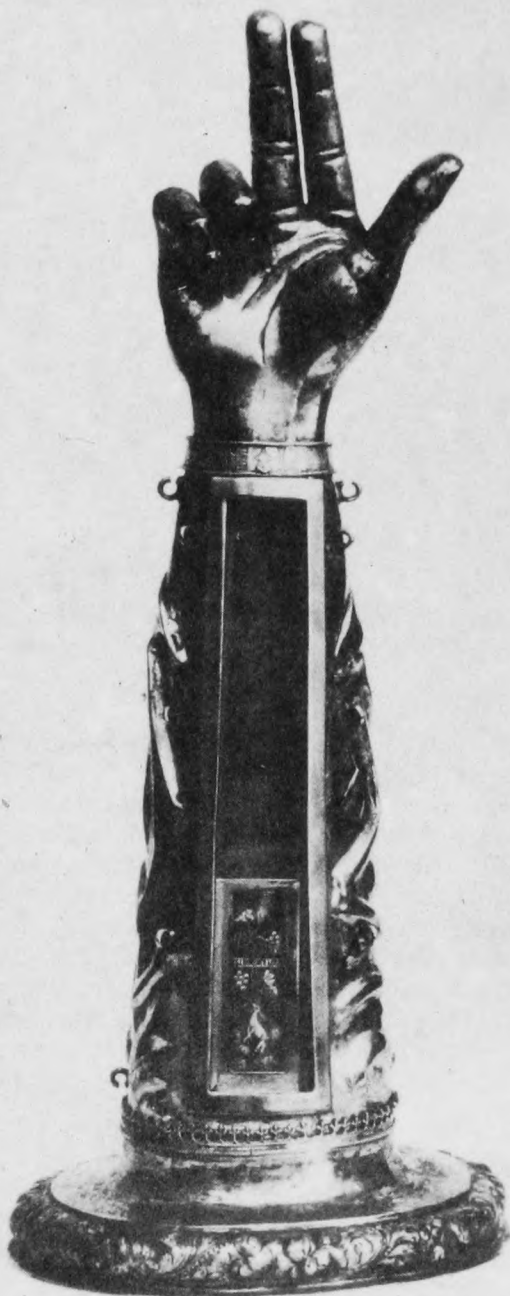
Lit.: R. Frydrychowicz, *Geschichte der Cistercienserabtei Pelplin und ihre Bau- und Kunstdenkmäler*, Düsseldorf (1905), s. 520; tenże, *Przewodnik ilustrowany po Pelplinie i jego kościołach*, Pelplin (1898), s. 146; tenże *Nowy ilustrowany przewodnik*, Pelplin 1928, s. 128 (we wszystkich bez identyfikacji podstawy); J. Ciemnołoński, S. Pasierb, *Pelplin (Pomorze w zabytkach sztuki)*, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk 1978, s. 271 (z identyfikacją jako „B Toruń”); Chrzanowski, s. 117.

Sam relikwiarz pochodzi z XV w.; znajdował się pierwotnie na zamku w Malborku, następnie bp Kazimierz Opaliński przeniósł go do Starogrodu po 1682 r. Po śmierci biskupa w 1693 r. trafił do Chełmży, stamtąd zaś po przeniesieniu katedry 3 sierpnia 1824 r. — do Pelplina (Frydrychowicz 1905; Pasierb, Ciemnołoński). Il. 10(8).

15. TACA Z AMPUŁKAMI (1695—1700 r.), Poznań, Muzeum Narodowe; na kołnierzu tacy przy krótszej osi cechy: miejska i imienna; srebro; trybowanie, odlew, punktowanie, puncowanie; rozp. tacy 29 × 23 cm, wys. ampułek 11,5 cm, maks. śr. ampułek 6 cm.

Taca o kształcie owalnym, z krawędzią regularnie puncowaną, o wyraźnie określonym przez wręb szerokim kołnierzu, zdobionym na krótszej osi buketami kwiatów, zaś na dłuższej — szerokimi koszami z owocami, z symetrycznymi arabeskami akantowymi wypełniającymi pozostałą przestrzeń kołnierza. Pola pod ampułki na lustrze okrągłe, ograniczone wieńcami z liści lauowych z przewiązkami; wewnątrz wieńców rowki z ornamentem „smoczej skóry”. Między polami dwa liście dębu. Dwie bliźniacze ampułki o okrągłych, płaskich stopach, zdobionych dołem fryzykami z wici akantowej. Nodusy w kształcie odwróconych fig z dekoracją z wydłużonych owali. Korpusy wysokie, strome, z dziobkami, zdobione szeroką wicią akantową, z przytykającymi esowato wygiętymi uchami. Zakończone kulkami wieczka dekorowane podobnymi, jak na stopach, fryzami. Przy zawiaskach wieczek kurki w formie ażurowych liter — „A” lub „V” (*aqua, vinum*). Stan zachowania: taca miejscami na krawędzi pocięta, wzdłuż wrębu częściowo pęknięta, załatana. Całość silnie spatynowana.

Lit.: Chrzanowski, s. 69, 117, il. 165 (jako będące w Przecznie). Ampułki prawdopodobnie oryginalne, nie sygnowane. Całość pochodząca z kośc. fil. w Przecznie (d. pow. toruński), zakupiona przez Muzeum w bydgoskim sklepie „Desa” w 1983 r. (inf. mgra Z. Dolczewskiego).

10.(8) N. Bröllmann, Podstawa na relikwiarz
św. Wawrzyńca, Pelplin, katedra (fot. W. Górski)

a

b

11.(9) Johann Conrad Reuttimann, Dwie karty z wzornika, [za:] F. Rothe, *Das deutsche akanthusornament*, Berlin 1938 (repr. autor)

16. SUKIENKA (ok. 1695 r.), Przasnysz, kościół OO. Pasjonistów pw. św. Jakuba i Anny (pobernardyński); przy dolnej krawędzi po prawej cechy: miejska i imienna; srebro częściowo złożone; trybowanie, fakturowanie, punktowanie, grawerunek, ręce postaci malowane na jasnobrązowo; wys. M. Boskiej 138,5 cm, wys. św. Anny 112 cm, szer. całk. 100 cm.

Sukienka na obraz św. Anny Samotrzeć w lewym ołtarzu bocznym, złożona z czterech blach i dwóch koron — Madonny i Dzieciątka, obejmująca postacie z rękami, lecz bez twarzy. Św. Anna siedząca pierwsza od prawej, lekko w lewo, podtrzymująca rękami Dzieciątka w pozycji półleżącej (trzymające z kolei za rękę Matkę swą prawą ręką), Maria stojąca, w prawo, podająca Dziecku swą prawą rękę, zaś swą lewą podtrzymująca flakon lub puszkę z tyłu za głowę Dzieciątka. Na głowie Marii otwarta korona, na głowce Jezusa — zamknięta. Całość dekorowana w kwiaty na liściastych łodygach, pokrywające ciasno i równomiernie całą powierzchnię. Na płaszczu Madonny cztery gwiazdy, na rękawach i kołnierzu Dzieciątka kaboszony i rauty. Stan zachowania: bardzo dobry.

Lit.: KZSwP, 10, 18, s. 29, il. 34 (cecha złotnika jako „N.B.”); Woźniak 1987, s. 88 (ogólnie); Chrzanowski, s. 70, 117. Archiwum Prowincji OO. Bernardynów, Kraków, Chronologia Seu archivum conventus Prasnensis ad S. Jacobum Majorem Apostolum, W—59, k. 54: (Anno 1714) „...Item srebro u ołtarza S.ANNI. Naprzód Sukienka srebrna pozłoczysta iedna...”. Korony prawdopodobnie późniejsze. Il. 7 cz. I.

17. SUKIENKA (ok. 1695 r.), Przasnysz, kościół klasztoru PP. Kapucynek klauzurowych pw. św. Klary i Józefa (d. PP. Bernardynek); cechy: miejska i imienna; srebro częściowo złożone, prawdopodobnie imitacje szlachetnych kamieni; trybowanie, fakturowanie, kameryzowanie (korony); wymiary: brak danych.

Sukienka na obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem w ołtarzu głównym, złożona z dwóch blach, dwóch koron — Madonny i Dzieciątka oraz jedenastu gwiazd, obejmująca postacie bez twarzy, zaś postać Matki Boskiej do połowy. Maria zwrócona lekko w prawo, ze spoczywającym na jej lewej ręce, błogosławiącym swą prawą ręką Dzieciątkiem. Na czole Marii pięć gwiazd sześcioramiennych, na prawym jej ramieniu jedna. Korony obu postaci zamknięte; kontur figur powtórzone przez umieszczone wokół nich jedenaście gwiazd pięcioramiennych. Całość dekorowana ułożonymi ciasno i równomiernie kwiatami na liściastych łodygach. Stan zachowania: dobry.

Lit.: KZSwP, 10, 18, s. 31 (cecha złotnika jako N.B.) Woźniak 1987, s. 88 (ogólnie); Chrzanowski, s. 70, 117, il. 164. Korony być może późniejsze. Brak niektórych danych spowodowany trudnym dostępem do obiektu.

18. KIELICH (ok. 1690 r.), Ryńsk, d. pow. wąbrzeski, kośc. par. pw. św. Wawrzyńca; na kryzie stopy cechy: miejska i imienna; srebro część. złożone (czara); trybowanie, grawerunek; wys. 22,8 cm, śr. czary 9,2 cm, śr. stopy 12,6 cm.

Stopa okrągła i płaska, o smukłej szyjce, zdobna szerokimi liśćmi akantu i czterema dużymi kwiatami: słonecznika oraz lilii. Nodus gruszkowaty, dekorowany dołem liśćmi akantu, górą — festonami owocowymi. Czara dość rozchylona, gładka. Na kryzie stopy od spodu inskrypcja: „1.8.578.”. Stan zachowania: czara skrzywiona, luźna; pęknięcie na stopie przy szyjce, złutowane od spodu.

Lit.: Woźniak 1987, s. 84, il. 31; Chrzanowski, s. 117.
Czara prawdopodobnie nowa.

19. KIELICH (1696 r.), Starogród, d. pow. chełmiński, kośc. par. pw. św. Barbary; na kryzie stopy cechy: miejska (w prostokącie) i imienna; srebro część. złożone; trybowanie, grawerunek, puncowanie; wys. 21,3 cm, śr. czary 9 cm, śr. stopy 11,5 cm.

Stopa okrągła, dzwonkowata, zdobna skręconymi ku dołowi w prawo, szerokimi puklami. Na słabo wyodrębnionej szyjce puncowany pierścień. Gruszkowaty nodus dekorowany dołem i górą liśćmi akantu. Czara raczej niska i krępa, o rozchylonych krawędziach, zdobiona szerokimi, pionowymi puklami. Na kryzie stopy od spodu inskrypcja: „A.D. 1695. compatu. constat. flo.64. H.R.C.S. Eccl.Star”. Stan zachowania: dobry.

Lit.: Woźniak 1987, s. 85—86, il. 32; Chrzanowski, s. 69, 117 (jako puszka na komunikanty). Cecha miejska prostokątna być może na skutek niedobicia.

20. KIELICH (1690—1695 r.), Toruń, Muzeum Okręgowe—Ratusz; na kryzie stopy cechy: miejska i imienna; srebro część. złożone; trybowanie; wys. 25,5 cm.

Stopa okrągła, płaska, zdobiona wicią z liści akantu i kwiatów słonecznika. Gruszkowaty nodus ponad smukłą szyjką dekorowany dołem liśćmi akantu, górą — liśćmi i pękami owocowymi. Czara wysoka, ujęta w ażurowy koszyk z kwiatów i liści akantu. Na szyjce stopy grawerowane inicjały „ZB/LW.” Stan zachowania: stopa luźna w stosunku do pozostałych części; przetarcia pożyłoty.

Lit.: J. Myślińska, *Złotnictwo w zbiorach Muzeum w Toruniu* — katalog, Toruń 1967, s. 19, il. 5; teź, *Złotnictwo. Muzeum w Toruniu—Ratusz*, Toruń [1974], s. 9; teź, *Toruńskie rzemiosło artystyczne i złotnictwo. Informator o zbiorach i wystawach stałych działu rzemiosła artystycznego Muzeum Okręgowego w Toruniu*, [Toruń] 1975, s. 31, 34, il. 30; J. Samek, *Polskie rzemiosło artystyczne. Czasy nowożytne*, Warszawa 1984, s. 211; Woźniak 1987, s. 84; Chrzanowski, s. 117; B. Chojnacka, *Sztuka polska doby baroku*, Muzeum Okręgowe im. Leona Wyczółkowskiego w Bydgoszczy, Bydgoszcz 1993, s. 5 i 17 nr 1.

Kielich przekazany do muzeum przez Zarząd Muzeów i Ochrony Zabytków w 1958 r. Nr inw. Muzeum S/1911 (Myślińska 1967). Obecnie eksponowany.

21. MONSTRANCJA (1693—1694 r.), Wabcz, d. pow. chełmiński, kośc. par. pw. św. Bartłomieja; na kryzie stopy cechy: miejska i imienna; srebro częściowo złożone, imitacje kamieni szlachetnych (czerwone, niebieskie, białe); trybowanie, odlew, fakturowanie, kameryzacja; wys. całk. 66 cm, wys. glorii 33,6 cm, rozp. stopy 22,4 × 15,4 cm.

Monstrancja promienista z ramionami. Stopa w kształcie zbliżonym do owalu, płaska, z zaznaczonymi przewężeniami, sugerującymi formę czwórliścia, zdobiona na dłuższej osi uskrzydłonymi główkami anielskimi, na krótszej — pękami liściasto-owocowymi. W przewężeniach stopy liście akantu. Ponad smukłą szyjką gruszkowaty nodus zdobny od dołu pękami owoców, zaś od góry uskrzydłonymi główkami anielskimi. Dość krótka tralka dekorowana liśćmi akantu. Do niej oraz nodusa przylegające ramiona z wici akantowej, składające się z ceowników i woluty z odgałęzieniami, podtrzymujące jednostronne, klęczące postacie aniołków, ukazujące na glorię. Ponad łącznikiem w kształcie kielicha kwiatu owalna gloria, uformowana z *rocaille*'u, na awersie górą przechodząca w zwieńczony *rocaille*'em paludament, pod którym nakładana postać Boga Ojca; na rewersie ozdobiona górą nakładaną, ukoronowaną postacią Matki Boskiej z Dzieciątkiem i berłem na półksiężycu. *Reservaculum* w kształcie pionowo wydłużonego czwórliścia, na rewersie otoczone rozszanymi trzynastoma kamieniami. Wokół glorii szesnaście pojedynczych, jednostronnych, płomienistych promieni oraz czterdzieści pięć prostych, nieco dłuższych, w grupach po trzy. Stan zachowania: jedno ramię złamane i naprawiane. Kilku kamieni brak. Przetarcia pozłoty.

Lit.: KZSwP, 11, 4, s. 136, il. 335; Woźniak 1987, s. 100; Chrzanowski, s. 69, 117, il. 159; Woźniak 1989, s. 139.

Gloria i postacie aniołków późniejsze, zapewne z 2 poł. XVIII w. (KZSwP, autor; Chrzanowski, Woźniak 1989 — 3 ćw. XVIII w.).

21 a. MONSTRANCJA (ok. 1693—1694 r.), Złaków Kościelny, d. pow. łowicki, kośc. par. pw. Wszystkich Świętych; na kryzie stopy cechy: miejska i imienna; srebro część. złożone, imitacje kamieni szlachetnych; trybowanie, odlew, grawerunek, fakturowanie, kameryzacja; wys. całk. 57,5 cm, wys. glorii 30 cm, roz. stopy 24 × 16,5 cm.

Monstrancja promienista, bezramienna. Stopa w kształcie dość wydłużonego czwórliścia, płaska, na dłuższej osi zdobna uskrzydłonymi główkami aniołków i wolutkami akantowymi, na krótszej pękami owoców. Powyżej dość cienkiej, ale krótkiej szyjki gruszkowaty nodus, zdobny dołem liśćmi akantu, a górą szeroką wicią akantową. Trzon złożony z kulki i czwórgraniastego trzpienia; na przysłaniającą go poziomą, ażurową dekorację z ornamentu akantowo-strączkowego nałożona półplastyczna, uskrzydłona główka anielska. Gloria złożona przemienne z dwunastu płomienistych i dziesięciu prostych, dość grubych i długich, płaskich promieni (na dwóch poziomych od awersu dwa zielone kamienie) i okrągłego *reservaculum*, otoczonego od awersu oprawą w formie listno-kwiatnej girlandy. Na osi pionowej monstrancji, w miejsce prostego promienia zakończony treflowo krzyż. Ponad *reservaculum* na glorię nałożona pionowa, ażurowa dekoracja z liści i kwiatów: na niej z kolei półplastyczne przedstawienie Matki Boskiej z Dzieciątkiem jako królowej, na półksiężycu. Od rewersu pod *reservaculum* grawerowany herb Leliwa. Na kryzie stopy grawerowane inskrypcje, od spodu: „Mariia Anna z Czapskich Zboińska Kasztellanowa Dobrzyńska niegodna służebnica Boska”; od góry: „Dar Ks. Tomasza Szymańskiego dla parafii Złaków 1967”. St. zachowania: dobry. Pocięcia kryzy stopy, ułamany koniec jednego z promieni.

Lit.: brak.

Odkupiona przez ks. T. Szymańskiego od żołnierzy sowieckich w r. 1945 (inf. ks. proboszcza). Il. 12.

12. N. Bröllmann, Monstrancja, Złaków Kościelny, kośc. par. (fot. T. de Rosset)

B. Niezachowane

22. HOSTIERKA (1685 r.), d. Biskupiec Pomorski, d. pow. nowomiejski, ewang. kośc. par.; cechy: miejska i imienna (Schmid: NGB); srebro, trybowanie. Puszka zdobna „piękną, dobrze wykonaną wicią kwiatową”. Inskrypcja: „J.W. 1685”.

Lit.: *Die Bau- und Kunstdenkmäler der Provinz Westpreussen*, Bd. 2, H. 12: *Kreis Rosenberg*, bearb. v. B. Schmid, Danzig 1906, s. 127; Czihak, s. 133; Lepszy, s. 281; Chrzanowski, s. 117.

23. MONSTRANCJA (ok. 1692—1693 r.), Dzierżąno, d. pow. tczewski, kośc. par. pw. św. Jakuba Ap.; na kryzie stopy cechy: miejska, imienna oraz kontrybucyjna pruska z lat 1809—1812 (Czihak, s. 153, fig. 26); srebro część. złożone; trybowanie, odlew; wys. całkow. 53 cm, rozp. stopy 23 × 16 cm.

Monstrancja promienista z pseudoramionami. Stopa w kształcie wydłużonego czwórliścia, płaska, na dłuższej osi dekorowana uskrzydłonymi główkami aniołków oraz pękami owoców zawieszonymi na długich liściach spływających z dość smukłej szyjki, zaś na krótszej — pękami kwietno-owocowymi. Gruszkowaty nodus ozdobiony dołem liśćmi akantu, górą — pełnoplastycznymi główkami anielskimi. Smukła tralka dekorowana liśćmi akantu, górą zaś nakładaną skrzydlatą główką anielską; do tralki przytykające pseudoramiona z wici akantowej w postaci esownic z odgałęzieniami. Gloria złożona z na przemian trzynastu prostych i dwunastu płomienistych promieni równej długości oraz okrągłego *reservaculum* z oprawą zdobną uskrzydłonymi główkami anielskimi wśród chmurek. Na tle pionowego promienia nakładana postać ukoronowanej Matki Boskiej z Dzieciątkiem, z berłem i na półksiężycu; na szczycie pionowego promienia kulka z krzyżykiem. St. zachowania: dobry wg zdjęcia.

Lit.: karta inw. ODZ z 1962 r.; Chrzanowski, s. 117; Woźniak 1989, s. 139, przyp. 27. Monstrancja zaginiona przed 1982 r. (informacja mgr B. Rol).

24. PUCHAREK, d. Gdańsk, Provinzial-Museum; cechy: miejska i imienna; trybowanie; wys. 19 cm, śr. 11 cm.

Pucharek „z postaciami Wiary, Nadziei i Miłości”. Inskrypcja fundacyjna: „ORIANA CHRISTINE VON KEITH”.

Lit.: Czihak, s. 133; Lepszy, s. 281; Chrzanowski, s. 70, 117.

Nie odnaleziony w zasobach Muzeum Narodowego w Gdańsku po 1945 r.

25. KIELICH, Kościelec, d. pow. inowrocławski, kośc. par. pw. św. Małgorzaty; cechy: miejska i imienna (Kohte: NB); srebro złożone; trybowanie.

Kielich „barokowy w formie, z silnie wykonaną dekoracją kwiatową”.

Lit.: Kohte 1, s. 137, 4, s. 35; Czihak, s. 133; Lepszy, s. 281; Chrzanowski, s. 117. Obecnie kielicha brak w kościele (już Czihak nie był pewien jego istnienia).

26. PATERA. Kraków, Muzeum Czartoryskich; cechy: miejska i imienna; srebro częściowo złożone, monety; szer. 17 cm, waga 3000 g.

Patera z dwoma uchwytami w kształcie lwich głów z pierścieniami w paszczach, wysadzana 54 monetami polskimi i obcymi. W środku dna medal z 1683 r. z napisem „VIENNA LIBERATA” (najprawdopodobniej dzieło gdańskiego medaliera Jana Hoehna mł., wybite dla uczczenia zwycięstwa wiedeńskiego).

Lit.: Czihak, s. 133; S. S. Komornicki, *Muzeum Książąt Czartoryskich w Krakowie*, Kraków 1929, nr 137; Lepszy, s. 281; A. Bochnak, *Eksport z miast pruskich w głąb Polski w zakresie rzemiosła artystycznego*, [w:] *Studia pomorskie*, t. 2, Wrocław 1957, s. 106; Chrzanowski — Kornecki, s. 270, przyp. 43; Woźniak 1987, s. 87; Chrzanowski, s. 70, 117.

Wg pracy magisterskiej J. Sobczyka, *Naczynia srebrne wysadzane numizmatami, produkowane w warsztatach Prus Królewskich w XVII i XVIII w. Próba interpretacji zjawiska*, Toruń 1982, patela zrabowana w Sieniawie w 1939 r. przez żołnierzy niemieckich.

27. KIELICH (1696 r.). Lasowice Wielkie, d. pow. malborski, kośc. par. pw. św. Andrzeja Ap.; cechy: miejska, imienna oraz kontrybucyjna pruska z lat 1809—1812 (Czihak s. 153, fig. 26); srebro złoczone; wys. 25,2 cm.

Kielich dekorowany na stopie główkami aniołków i festonami owoców; nodus z trzema główkami aniołków, czara z wicią i lecącymi aniołkami. Na stopie inskrypcja fundacyjna: „Anno 1696 comporatus pro Eccles. Lesnicens. Parocho Perillri. D. Thoma Prątnicki Prąpto Cathed. Culm.”

Lit.: Czihak, s. 133, *Die Bau- und Kunstdenkmäler der Provinz Westpreussen*, Bd. 4, H. 1; *Kreis Marienburg*, bearb. v. B. Schmid, Danzig 1919, s. 118; Lepszy, s. 281; Chrzanowski, s. 117.

Kielicha obecnie brak w kościele. Wg notatki w księgach kościelnych na s. 11, kielich wraz z pateną kosztował 110 dukatów (Schmid).

28. KIELICH, Lidzbark Welski, d. pow. działdowski, kośc. par. pw. św. Wojciecha; cechy: miejska i imienna.

Lit.: Czihak, s. 133; Lepszy, s. 281; Chrzanowski, s. 117.

Kielicha obecnie brak w kościele. Wg Czihaka tylko stopa była oryginalna, a pozostałe części pochodzące z XIX w.

29. KIELICH, Pelplin, d. pow. tczewski, pocysterski kośc. katedralny pw. Wniebowzięcia NMP; cecha imienna; srebro złoczone, kamienie półszlachetne (m.in. topazy); trybowanie, kame-ryzowanie.

Kielich „bogato dekorowany, sadzony kamieniami półszlachetnymi (m.in. topazami), ze zdobionym w wic koszyczkiem, gruszkowatym nodusem i sześciopolo-wo ukształtowaną stopą”.

Lit.: Czihak, s. 133; Lepszy, s. 281, Chrzanowski, s. 117.

Kielicha obecnie w katedrze brak.

30. PODSTAWA KRZYŻA RELIKWIARZOWEGO (1685—1690 r.?), Poniatowo, d. pow. żuromiński, kośc. par. pw. św. Wawrzyńca; na kryzie stopy cechy: miejska i imienna; srebro część złoczone; trybowanie; wys. całości 47 cm.

Stopa okrągła, płaska, podtrzymująca krucyfiks grawerowany w Arma Christi, z kapsułą na relikwie, zdobny rozetami i plakietkami, umieszczony na trzpieniu z pionowymi listwami oraz płaskim nodusem z romboidalnymi guzami; ozdobiona wokoło dekoracją z owoców, warzyw, liści, kłosów zboża oraz chust zwieszających się z pierścieni. Stan zachowania: wg zdjęcia dobry.

Lit.: KZSwP, 10, 29, s. 15, il. 60; Chrzanowski, s. 69, 117.

Krucyfiks wraz z nodusem i częścią szyjki był wcześniejszy — zapewne z I ćw. XVII w. (KZSwP, autor). Krzyż skradziono z kościoła z 4/5 VII 1978 r. (inf. ks. proboszcza). Cecha na obiekcie być może wcześniejsza (na ile pozwala to ocenić ogólne zdjęcie).

31. PLAKIETKA WOTYWNA, Toruń, kośc. pw. św. Jana; cechy: miejska i imienna; trybowanie.

Lit.: Czihak, s. 133; Lepszy, s. 281; Chrzanowski, s. 117.

Plakietki obecnie brak w kościele.

32. PUSZKA NA KOMUNIKANTY (hostierka?), d. Toruń, ratusz; cechy: miejska i imienna. Czworokątna puszka na komunikanty.

Lit.: Czihak, s. 133; Lepszy, s. 281; Chrzanowski, s. 117.

Puszka nie odnaleziona w zbiorach Muzeum Okręgowego w Toruniu—Ratusz po 1945 r.

33. PATENA (talerz na chleb komunijny?) d. Toruń-Mokre, kośc. ewangelicki pw. św. Jerzego; cechy: miejska i imienna; trybowanie.

Patena ozdobiona głową Chrystusa, otoczoną liściastym wieńcem.

Lit.: Czihak, s. 133; Lepszy, s. 281; Chrzanowski, s. 117.

Patena nie odnaleziona w przejętym przez katolików po 1945 r. kościele (ob. pw. Matki Boskiej Zwycięskiej i św. Jerzego).

34. KIELICH, Wielkie Czyste, d. pow. chełmiński, kośc. par. pw. św. Katarzyny; cechy: miejska i imienna.

„Kielich gładki, barokowy”.

Lit.: KZSwP, 11, 4, s. 139; Chrzanowski, s. 117.

Kielicha obecnie brak w kościele.

C. Przypisywane — zachowane

35. SUKIENKA (ok. 1695 r.), Przasnysz, kośc. klasztorny PP. Kapucynek klauzurowych (d. PP. Bernardynek) pw. św. Klary i Józefa; srebro częśc. złożone; trybowanie, grawerunek.

Sukienka na obraz św. Józefa z Dzieciątkiem na zasuwie ołtarza gł., złożona z czterech blach, dwóch fragmentów lilii, korony, wieńca i kilku fragmentów aureoli, obejmująca postać św. Józefa z Dzieciątkiem na ręce wraz z rękami i stopami, lecz bez twarzy. Św. Józef zwrócony w prawo, z aureolą nad głową, z lilią w swej prawej, a ukoronowanym zamkniętą koroną, zwróconym w lewo Dzieciątkiem na swej lewej ręce. Nad głową i aureolą św. Józefa liściasty wieniec; Dzieciątko trzymające w lewej swej ręce jabłko królewskie, z prawą wzniesioną do błogosławieństwa, poła jego płaszczu zawiewająca daleko w prawo. Całość dekorowana ciasno i równomiernie ułożoną wicią kwietno-liściastą (oprócz rąk, nóg, aureoli, wieńca, korony i jabłka). Stan zachowania: dobry.

Lit.: KZSwP, 10, 18, s. 31; Woźniak 1987, s. 88 (ogólnie); Chrzanowski, s. 70, 117, il. 163. Dzieło niesygnowane, wykazujące podobieństwa formalne z sukienką na obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem na zasuwie tegoż ołtarza, sygnowanym dziełem N. Bröllmanna (atrybucja KZSwP, zgodna ze zdaniem autora). Korona być może późniejsza. Brak niektórych danych spowodowany trudnym dostępem do obiektu.

36. SUKIENKA (ok. 1695 r.), Przasnysz, kośc. klaszt. PP. Kapucynek klauzurowych (d. PP. Bernardynek) pw. św. Klary i Józefa; srebro część. złożone; trybowanie.

Sukienka na obraz Trójcy św. w górnej kondygnacji ołtarza gł., złożona z dwóch blach, części berła, tiary i korony, obejmująca postać Boga Ojca w tiarze (bez twarzy, stóp i dłoni) oraz szatę Chrystusa od bioder (bez stóp) i Jego koronę. Szata na siedzącej postaci Chrystusa ułożona w prawo; Bóg Ojciec zwrócony, siedząc, w lewo, w lewej jego ręce berło, prawa wzniesiona do błogosławieństwa. Na łonie Boga królewskie jabłko z pełnoplastycznym krzyżem. Całość prócz gładkich: berła i jabłka oraz korony pokryta ciasno i równomiernie ułożoną dekoracją z kwiatów na ulistnionych łodygach. Stan zachowania: dobry.

Lit.: brak.

Dzieło niesygnowane, wykazujące podobieństwa formalne z sukienkami na obrazach: Matki Boskiej z Dzieciątkiem (sygnowana) oraz św. Józefa z Dzieciątkiem w tym samym ołtarzu (atrybucja autora). Brak niektórych danych spowodowany bardzo niedostępnym usytuowaniem obiektu.

*
* *

KZSwP, 10, 18, s. 29 i Chrzanowski, s. 70, 117 przypisują Niklausowi Bröllmannowi także niesygnowaną sukienkę na obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem w ołtarzu kaplicy bocznej kościoła OO. Pasjonistów (d. Bernardynów) pw. św. Jakuba i Anny w Przasnyszu (zapewne na podst. analogii formalnych do innych, sygnowanych sukienek w Przasnyszu). Jednakże w Archiwum Prowincji OO. Bernardynów w Krakowie znajduje się kronika dawnego zgromadzenia przasnyskiego (*Chronologia seu archivum conventus Prasnensis ad S. Jacobum Majorem Apostolum*, sygn. W—59), gdzie na s. 56 wspomniano, że w r. 1703 zaczęto gromadzić pieniądze na sukienkę; na s. 53, iż w r. 1714 dysponowano pewną sumą, zaś na s. 57, że była ona gotowa dopiero w r. 1718, a więc na długo po śmierci Niklausa.

*
* *

Chrzanowski na s. 117 przypisał też Niklausowi kielich w Barłoznie, powołując się na materiały Ośrodka Dokumentacji Zabytków. Być może zasugerował się podobieństwem niesygnowanego kielicha także istniejącego (niepubl., fototeka Muzeum Okręgowego w Toruniu nr 1272—1273), do bröllmannowskiego wyrobu z Ciechocina. W każdym razie, żadna z 2 kartotek ODZ — Inwentarz Zabytków Ruchomych, ani Katalog Dzieł Złotniczych, nie notują takiego sygnowanego kielicha.

D. Przypisywane — niezachowane

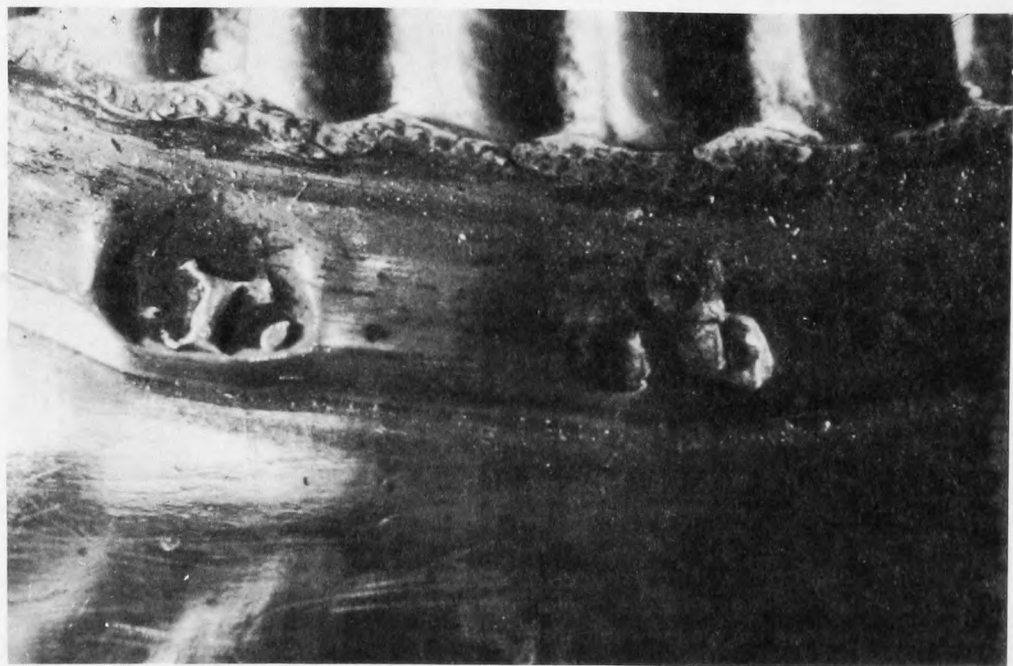
37. KIELICH, Wielkie Łunawy, d. pow. chełmiński, kośc. par. pw. Wniebowzięcia NMP; cechy: miejska i imienna „nieczytelna, zapewne Mikołaja Bröllmanna” (KZSwP). „Kielich barokowy”.

Lit.: KZSwP, 11, 4, s. 140; Chrzanowski, s. 117.

Kielich „zapewne pochodzący z Wabcza” (KZSwP); obecnie brak go w kościele.

13.(2) Cecha imienna Johanna Christiana, kielich, Toruń, kość. św. Jana (fot. W. Górski)

14.(3) Cecha imienna Johanna Christiana (niedobita), lichtarz, Chełmno, kość. SS. Miłosierdzia (fot. W. Górski)

II. DZIELA JOHANNA CHRISTIANA BRÖLLMANNA

A. Zachowane

38. PLAKIETKA WOTYWNA (ok. 1720 r.), Chełmno, kość. archiprezb. (farny) pw. Wniebowzięcia NMP; cechy przy górnej ramce: miejska (Czihak nr 4) — ze skośnie ustawioną belką poprzeczną na literze i imienna (tu jak ICL); srebro; grawerunek, puncowanie; rozp. $12,5 \times 12,5$ cm.

Plakietka kwadratowa, grawerunek w kształcie lekko wydłużonego pionowo prostokąta, przy dolnej ramie antependium ołtarza z obrazem Matki Boskiej Chełmińskiej, przedstawiające w prostej ramce ze skośnymi falistymi przepaskami wyobrażenie Matki Boskiej Chełmińskiej (typu Pietà): Matka Boska siedząca *en face*, z rozpostartymi, wzniesionymi rękoma, w welonie, z dużym mieczem tkwiącym w piersi, z łzawiącymi oczyma; na kolanach jej obnażona do *perisonium* martwa postać Chrystusa w prawo, z opuszczonymi nogami i prawą ręką, z zamkniętymi oczyma i widocznymi śladami męki; wokół głów obu postaci nimby i promienie. Po lewej w dolnym rogu wyobrażenie małej, klęczącej postaci kobiecej w kontusiku z wylotami, spódnicy i czepku, ze złożonymi, wzniesionymi rękoma, patrzącej w górę ku Matce Bożej. Stan zachowania: dobry. Ślady po gwoździach i wbite gwoździe.

Lit.: Woźniak 1983, s. 130—131 i przyp. 41 (jako dzieło J. Ch. Lischa). Il. 15(13).

39. LICHTARZE (para) (1715—1720 r.), Chełmno, kość. klasztoru SS. Miłosierdzia (d. PP. Benedyktynek) pw. św. Jana Chrzciciela i Jana Nepomucena; na cokołach i profilkach cechy: miejskie (Czihak nr 4) i imienne (tu jak ICL); srebro, żelazo (bolce na świece); trybowanie, odlew, fakturowanie; wys. całkow. 88,4 cm, szer. podst. 31,2 cm.

Para większych lichtarzy ołtarzowych, o trójkątnych cokołach na trzech nóżkach w kształcie kul trzymanyh przez ptasie łapy. Cokoły o graniach gładkich, ukształtowanych z załamanymi esownic. Lica cokołów z środkowym gładkim, wypukłym, owalnym reflektorem ramowane wzdłuż grani wicią akantową zakończoną wolutami. Od góry i od dołu środkowego reflektora uskrzydłone główki aniołków oraz symetryczne gałązki wici akantowej, z festonami owocowo-kwiatowymi na taśmach. Trzon złożony z dwóch pierścieni (dolny puklowany), gruszkowatego nodusa dołem zdobnego fryzem z pionowych pukli, górą zaś — trzema uskrzydłonymi główkami anielskimi i festonami z kwiatów, liści akantu i campanulli na taśmach, umieszczonego między mniejszymi, płaskimi nodusami zdobnymi od góry i dołu pionowymi puklami, jak również masywnej i krepiej tralki, dołem dekorowanej liśćmi akantu, górą łączącej się ze zdobnym w pionowe pukle pierścieniem. Nodus środkowy ponadto ku górze połączony z walcowatym łącznikiem, ozdobionym dołem fryzem z pionowych pukli, w środku skośnie nacinaną przepaską, zaś górą ponownie pionowymi pukielkami. Trzon zwieńczony zdobnym w pionowe pukle kapturkiem oraz profilką, dołem dekorowaną pionowymi pukielkami, górą — fryzem z taśm i campanulli. Stan zachowania: dobry.

Lit.: KZSwP, 11, 4, s. 44; Woźniak 1983, s. 130—133, przyp. 39, il. 5, 7 (jako dzieła J. Ch. Lischa); Woźniak 1987, s. 128; Chrzanowski, s. 77, 120 (jako dzieła Lischa).

Il. 16(12), cecha il. 14(3).

40. KRZYŻ RELIKWIARZOWY (1705—1715 r.), Grzymiszew, d. pow. turecki, kość. par. pw. Narodzenia NMP i św. Barbary; na kryzie stopy cechy: miejska i dwukrotnie imienna; srebro; trybowanie, odlew, grawerunek; wys. całkow. $22,5 \times 21,5$ cm.

Stopa w kształcie lekko wydłużonego, płaskiego czworoboku, ozdobiona na dłuższej osi uskrzydłonymi główkami aniołków, na krótszej zaś — pękami liściasto-owocowymi. Gruszkowaty nodus nad dość smukłą szyjką ozdobiony dołem liśćmi akantu, górą — pękami owocowymi. Krzyż o zakończeniach trójlistnych, od awersu z nakładaną figurką Chrystusa i rozetami w zakończeniach, od rewersu w środku okrągłe *reservaculum* na relikwie, a w zakończeniach nakładane plakietki z czterema Ewangelistami; obustronnie grawerowany w *Arma Christi* (na awersie wokół figury Chrystusa dodatkowo grawerowany krzyż). Stan zachowania: dobry.

Lit.: KZSwP 5, 26, s. 8; Chrzanowski, s. 120.

Il. 17.

15.(13) J. Ch. Bröllmann, Plakietka wotywna z ołtarza Matki Boskiej Chełmińskiej, Chełmno, fara
(fot. W. Górski)

16.(12) J. Ch. Bröllmann, Lichtarz (od pary), Chełmno, kość. SS. Miłosierdzia (fot. W. Górski)

17. J. Ch. Bröllmann, Krzyż relikwiarzowy, Grzymiszew, kość. par. (fot. autor)

40 a. ŁYŻKA (ok. 1705—1710?), Kraków, Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego; od spodu czerpaka cechy: miejska i imienna (tu jak „ICL”); srebro złożone; odlew, cyzelowanie, grawerunek; dł. całk. 20,5 cm.

Łyżka o czerpaku zbliżonym w kształcie do okręgu, dość płytkim, łączącym się nartem z uskokiem z prostym, rozszerzającym się ku końcowi, w przekroju czworokątnym (nie licząc profilowania przy narcie) trzonkiem, zakończonym pełnoplastyczną hermą kobiecą o współczesnym uczesaniu, osadzoną na wolucie, ze schodzącymi od niej w dół po trzonku piętnastoma pełnoplastycznymi perełkami. St. zachowania: dobry. Wytarcia krawędzi na skutek użycia.

Lit.: Lepszy, s. 276, nr 265 (bez identyfikacji; cecha miejska podana mylnie jako wspólna z nr 40 b; także mylne datowanie na koniec XVIII w.); Chrzanowski-Kornecki, s. 270, przyp. 43 (ogólnie); Chrzanowski, s. 17, 78, 120. Nr inw. muzeum 9292.

40 b. ŁYŻKA (ok. 1705—1710?), Kraków, Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego; od spodu czerpaka cechy: miejska (tu odmienna — il. Lepszy, s. 276, nr 265) i imienna (tu jak „ICP” — il. Lepszy, s. 276, nr 274); srebro złożone; odlew, cyzelowanie, grawerunek; dł. całk. 20,5 cm.

Obiekt identyczny, jak nr 40 a. St. zachowania: bardzo dobry.

Lit.: Lepszy, s. 276, nr 265 i 274 (bez identyfikacji; mylne datowanie na koniec XVIII w.); Chrzanowski-Kornecki, s. 270, przyp. 43 (ogólnie); Chrzanowski, s. 17, 78, 120, il. 211.

Nr inw. muzeum 9293. Il. 18.

18. J. Ch. Bröllmann, Łyżka, Kraków, Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego (fot. J. Kozina)

41. SUKIENKA (ok. 1725 r.), Raciążek, d. pow. aleksandrowski, kośc. par. pw. Wszystkich Świętych i św. Hieronima; cechy: na welonie płaszcza Madonny pod szyją po prawej — miejska (Czihak nr 4) i imienna (tu jak ICL); na ulatującej pole sukni lewego anioła — miejska (Czihak nr 4) i imienna: na sukni pod lewą nogą prawego anioła — miejska (Czihak nr 4) i imienna pod dnem środkowego kwiatu lili — miejska (Czihak nr 4) i imienna (tu jak ICL); srebro częściowo złożone; trybowanie, grawerunek, fakturowanie, punktowanie, ręce i nogi postaci malowane na kolor jasnobrązowy; wys. całk. 118,2 cm, szer. podstawy 80,3 cm, dł. lili 30,3 cm, wys. aniołów 47 cm, śr. gwiazdki 10 cm.

Sukienka na obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem (w typie Matki Boskiej Śnieżnej) w prawym ołtarzu bocznym, złożona z trzech blach (sukienka właściwa i anioły), części gałązki lili, koron i gwiazdki, obejmująca postacie bez twarzy. Postać Marii od bioder, lekko w prawo, w płaszczu z welonem, trzymająca w objęciu na swym lewym ręku, w którym zwinięta chustka, postać Dzieciątka w sukni, z księgą na swym lewym ręku, prawą zaś swą wzniesioną ręką błogosławiącego. W prawym ręku Marii gałązka lili z czterema kwiatami; nad nią lecące postacie aniołów w sukniach, antytetyczne, lecz asymetryczne, trzymające koronę nad jej głową. Płaszcz i suknia Matki Boskiej

dekorowane ciasno i równomiernie ułożonymi kwiatami na łodygach ulistnionych akantem; na bordiurze płaszcza wić akantowa. Na prawym ramieniu Marii gwiazda, nad czołem — krzyż równoramienny. Suknia Dzieciątka ozdobiona wicią liściasto-akantową, bordiura — akantową; Jego księga dekorowana okuciami i ornamentem wstęgowo-cęgowym. Korony zamknięte, zdobne między pałakami ornamentem z wici kwiatowej i wstęgowo-cęgowym. U aniołów górna część sukni w dekorację kwiatową, dolna — w wić liściasto-kwiatową. Stan zachowania: dobry. Osobna gwiazdka uszkodzona.

Lit.: KZSWp, 11, 1, s. 29, il. 85 (jako dzieło przypuszczalne); Chrzanowski, s. 77, 120, il. 208. Na sukience występują cechy imienne zarówno pełne, jak i niedobite, przypisywane przez Michała Woźniaka Johannowi Christoffowi Lischowi (por. nr kat. 38 i 39). Dzieło to jest zatem podstawowym dowodem na przypisanie niedobitej puncy Johannowi Christianowi Bröllmannowi.

42. PUSZKA NA KOMUNIKANTY (1705—1715 r.), Strzelno, d. pow. mogileński, kość. par. pw. św. Trójcy (d. PP. Norbertanek); na kryzie stopy cechy: miejska oraz imienna (tu jak ICL); srebro złoczone; trybowanie, odlew, fakturowanie; wys. całkow. 34,3 cm, wys. czary 7,5 cm, wys. pokryw 6 cm, średn. cz. górnej 15,5 cm. śr. stopy 11,4 cm.

Stopa okrągła i płaska, zdobiona trzema medalionami, przedstawiającymi uskrzydłone aniołki na chmurach z narzędziami Męki Pańskiej, klęczące *en face* lub profilem; medaliony ozdobione od dołu dwoma liśćmi akantu. Między medalionami trzy uskrzydłone główki anielskie ponad bukietami kwiatów. Gruszkowaty nodus ponad smukłą szyjką ozdobiony dołem liśćmi akantu, górą trzema lecącymi aniołkami, trzymającymi tarcze z mariogramem, chrystogramem oraz *Veraikon*. Krępa, niska, a stroma czara spoczywająca w koszyczku zdobnym trzema medalionami ze stylizowanej wici akantowej, przedstawiającymi klęczące *en face* uskrzydłone aniołki na chmurach z *Arma Christi*; między medalionami trzy uskrzydłone główki aniołków podnad pękami kwiatów. Pokrywa płaska, z kryzą, ozdobiona fryzem z uskrzydłonych główek anielskich między bukietami kwiatów i liśćmi akantu oraz, górą, dwoma pełnoplastycznymi, antytetycznie zwróconymi w jedną stronę figurkami aniołków, przyklękających na kolano i wyciągających ku sobie wewnętrzne ręce. Stan zachowania: dobry. Brak krucyfiksu w zwieńczeniu między figurkami aniołków.

Lit.: Kohte, 1, s. 137, 4, s. 52; Czihak, s. 135; Lepszy, s. 281; Woźniak 1987, s. 128; Chrzanowski, s. 120 (jako kielich).

Puszka ofiarowana kościołowi w 1723 r. (Kohte). Il. 19(11).

43. KUBEK (1708 r.), Stuttgart, RFN, kolekcja prywatna; na dnie od zewnątrz cechy: miejska i imienna (tu jak ICL); srebro częściowo złoczone; grawerunek, odlew, puncowanie, fakturowanie; wys. 20,5 cm, śr. cz. górnej 13 cm, waga 459 g.

Kubek w kształcie odwróconego ściętego stożka z wywiniętą wargą, na cokoliku złożonym z fryzu, szerokiej kryzy i trzech nóżek w kształcie kul obejmowanych przez trójpalczaste łapy. Fryz na cokoliku zdobny ornamentem z półokręgów spiętych perełkami. Płaszcz kubka ozdobiony między poziomymi liniami dekoracją z dwóch kartuszy i dwóch festonów kwietno-owocowych. Kartusze owalne, z muszlą od góry, otoczone liśćmi palmowymi i symetryczną dekoracją wolutową z wici akantowej; jeden z nich mieszczący inskrypcję: „Nach / Der Ergrinten Pest / Nach Bomben und Carcassen / Will Gottes Gnade Sich / in wieder Sehen Laszen”, drugi zaś widok otoczonego murami, płonącego miasta, być może Torunia, naprzeciw którego jadący przez rzekę z mostem jeździec i artylerzysta z armatą. Na dnie kubka od zewnątrz inskrypcja: „AÑO 1708 / ELTERLEŮTE/ H. VALTIN TEŮBER / H. MARTIN GUNDLICH / JOHAN CHRISTIAN / BRÖLMAN / PAVL HEINRICH / SCHEWIVS”. Stan zachowania: dobry (wg zdjęcia).

Lit.: E. Bahr, *Ein Thorner Silberbecher von 1708. Eine Votivgabe aus der Leidenszeit des Nordischen Krieges*, Westpreussen Jahrbuch, Bd. 28 (1978), ss. 99—104 (i il.); Woźniak 1987, s.

128, il. 47; K. Pechstein (i in.), *Schätze Deutscher Goldschmiedekunst von 1500 bis 1920 aus dem Germanischen Nationalmuseum* [Kat. wyst. Germanisches Nationalmuseum Nürnberg 1992], Berlin 1992, s. 207, nr 94. 2 il. II 14 cz. 1.

19.(11) J. Ch. Bröllmann, Puszka na komunikanty, Strzelno, kość. św. Trójcy (fot. R. Nowina-Konopka)

20.(10) J. Ch. Bröllmann, Kielich z 1709 r., Toruń, Muzeum Okręgowe (fot. A. Jarmołowicz)

44. KIELICH (ok. 1705 r.), Sulerzyż, d. pow. ciechanowski, kośc. par. pw. św. Stanisława bpa; na kryzie stopy cechy: miejska i imienna; srebro część. złożone; trybowanie, odlew, grawerunek; wys. 28,5 cm.

Stopa sześciopłowa, dość wydęta, kryza z zaakcentowanym podziałem, pola na stopie przedzielone liśćmi akantu i dekorowane przemiennie pękami owoców oraz gałązkami akantu. Szyjka smukła, ozdobiona ornamentem wstęgowo-cęgowym, podzielonym przez festony z *campanulli*, niżej zaś — pękami owocowymi na taśmach. Nodus owalny, zdobny trzema stojącymi, wysokoreliefowymi postaciami w długich szatach, podtrzymującymi w rozpostartych rękach festony z owoców i liści winogrodu. Czara raczej smukła, o w miarę rozchylonym płaszczu, ujęta w koszyczek dekorowany dołem sześcioma puklami, górą — skłębioną wicią akantową z wplecionymi trzema igrającymi, nagimi postaciami puttów. Stan zachowania: dobry (wg zdjęcia).

Lit.: KZSwP, 10, 1, s. 54, il. 142; Woźniak 1987, s. 126; Chrzanowski, s. 77, 120, il. 207. Il. 11 cz. 1.

44 a. KORONA WOTYWNA (I ćw. XVIII w.), Świecieniec, d. pow. płocki, kościół par. pw. św. Anastazego i Wincentego; cecha imienna; srebro, trybowanie (KZSwP).

Lit.: KZSwP, 10, 15, s. 98.

Korona ofiarowana kościołowi jako wotum (KZSwP); znana autorowi tylko z literatury. Jeśli na obiekcie brakuje cechy miejskiej, być może chodzi o część rozebranej sukienki.

45. KIELICH (ok. 1725 r.), Toruń, kośc. par. pw. św. Jana (farny); na kryzie stopy cechy: miejska i imienna; srebro częściowo złożone; trybowanie, odlew, fakturowanie; wys. 23, 5 cm, śr. czary 9,6 cm, śr. stopy 13,3 cm.

Stopa okrągła i płaska, w dolnej części ozdobiona fryzem z uskrzydłonymi główkami anielskimi na chustach, wicią akantową oraz pękami kwietnymi na chustach. Gruszkowaty nodus nad dość smukłą szyjką dekorowany dołem liśćmi akantu, górą — pękami owocowymi, zwieszającymi się z pierścieni na sznurach z chwastami. Czara dość wysoka, lecz szeroka, o w miarę rozchylonym płaszczu, spoczywająca w ażurowym koszyczku z trzech uskrzydłonych główek anielskich z chustami na tle ornamentu regencyjnego. Stan zachowania: dobry.

Lit.: Czihak, s. 135; Lepszy, s. 281; Woźniak 1987, s. 126—127, il. 46; Chrzanowski, s. 77, 78, 101, 120, il. 209 (pomyłony z nr 51).

Il. 13 cz. I, cecha il. 13(2).

46. KIELICH (1708 r.), Toruń, Muzeum Okręgowe — Ratusz; na kryzie stopy cechy: miejska i imienna; srebro złożone; trybowanie; wys. 26,8 cm. Kielich całkowicie gładki. Stopa okrągła i płaska, z utworzonym przez uskok fryzem w dolnej części; nodus gruszkowaty; czara wysoka o dość rozchylonym płaszczu, bez koszyczka. Na kryzie od spodu inskrypcja: „CHRISTIAN JAKOB BVRGER UND ROHTGERBER ANNA JACOBIN GEBORENE GETKIN HABEN DIESE ZWEY KELCHE DER S. GEORGE KIRCHE VEREHRT”. Niżej inskrypcja: „Año 1708 in October”. Stan zachowania: dobry.

Lit.: Czihak, s. 135; Lepszy, s. 181; J. Myślińska, *Złotnictwo w zbiorach Muzeum w Toruniu — Katalog*, Toruń 1967, s. 21; Chrzanowski, s. 77, 120; B. Chojnacka, *Sztuka polska doby baroku*, Muzeum Okręgowe im. Leona Wyczółkowskiego w Bydgoszczy, Bydgoszcz 1993, s. 17 nr 2.

Pochodzący z ewang. kośc. pw. św. Jerzego na Mokrem w Toruniu (ob. katol. kośc. par. pw. MB Zwycięskiej i św. Jerzego); pierwotnie od pary; drugi kielich posiadał oznaczenie wagi 3M 3L (Czihak). Nabyty do Muzeum przed 1939 r.; przechowywany obecnie w magazynie, nr inw. S/1906 (Myślińska).

47. KIELICH (1709 r.), Toruń, Muzeum Okręgowe—Ratusz; na kryzie stopy cechy: miejska i imienna; srebro częściowo złożone; trybowanie, grawerunek; wys. 24 cm.

Stopa okrągła i płaska, ozdobiona atrybutami Męki i Zmartwychwstania Chrystusa w trzech polach otoczonych wicią akantową z kwiatami. Ponad smukłą szyjką gruszkowaty nodus dekorowany liśćmi akantu. Dość wysoka, lecz i szeroka, o w miarę rozchylonym płaszczu czara umieszczona w ażurowym koszyczku z wici akantowej. Na kryzie stopy od dołu inskrypcja: „JA-ADA-CB-Anno: 1709”: Stan zachowania: dobry.

Lit.: Myślińska, *Złotnictwo w zbiorach Muzeum w Toruniu — Katalog*, Toruń 1967, s. 21, il. 7; teje, *Złotnictwo. Muzeum w Toruniu—Ratusz*, Toruń [1974], s. 9; teje, *Toruńskie rzemiosło artystyczne i złotnictwo. Informator o zbiorach i wystawach stałych działu rzemiosła artystycznego Muzeum Okręgowego w Toruniu*, [Toruń] 1975, s. 31, il. 31; Woźniak 1987, s. 126; Chrzanowski, s. 77, 120 (utożsamiony z nr 54); B. Chojnacka, *Sztuka polska doby baroku*, Muzeum Okręgowe im. Leona Wyczółkowskiego w Bydgoszczy, Bydgoszcz 1993, s. 5 i 17 nr 3.

Pochodzący z ewang. kościoła pw. św. Jerzego na Mokrem w Toruniu (ob. katol. kośc. par. pw. MB Zwycięskiej i św. Jerzego). Nabyty do Muzeum przed 1939 r.; obecnie na ekspozycji, nr inw. S/1900 (Myślińska 1967).

Il. 20(10).

B. Niezachowane

48. DZBANEK, pokazany na wystawie w Budapeszcie w 1884 r., ze zbioru Józsefa Csóma; cechy: miejska i imienna; srebro złożone; trybowanie; wys. 13 cm.

Mały dzbanuszek z pokrywką, w której „medal z 1624 r. Na korpusie współczesna” dekoracja.

Lit.: Czihak, s. 135; M. Rosenberg, *Der Goldschmiede Merkzeichen*, Bd. 4, Berlin 1928³, s. 452, nr 8018; Lepszy, s. 281; Woźniak 1987, s. 128 (jako kufel); Chrzanowski, s. 120.

Los zabytku po wystawie nieznan.

49. KUBEK (ok. 1725 r.), d. Gdańsk, zbiory Leona Giełdzińskiego; w pasie nad dekoracją cechy: miejska (Czihak nr 4) i imienna; srebro złożone (Czihak) lub srebro (karta inw. b. Kaiser-Friedrich Museum); trybowanie, grawerunek, fakturowanie; wys. 17,5 cm, śr. 10,5 cm, waga 405 g (Czihak i Sammlung...) lub wys. 16,8 cm, śr. cz. górnej 11 cm, waga 400 g (karta inw. b. Kaiser-Fried. Museum).

Kubek w kształcie odwróconego ściętego stożka, z wywiniętą wargą, na stopie składającej się z gładkiej kryzy i cokołu zdobnego fryzem z półokręgów spiętych perełkami. Płaszcz kubka pokryty szerokim pasem dekoracji, ograniczonej od góry i dołu liniami, a złożonej z dwóch rzędów monet (po sześć), otoczonych gładkimi opaskami oraz wypełniającego przestrzeń ornamentu z motywów wstęgowo-cęgowych, uzupełnionych gładkimi, przechodzącymi w taśmy liśćmi akantu, płaskimi liściastymi rozetami i campanullami. W dno wprawiony talar saski z 1593 r. z portretami trzech książąt: Christiana, Johanna Georga i Augusta. W płaszczu kubka orty z portretami Zygmunta III Wazy: w dolnym rzędzie gdańskie, z lat 1623—1625, zaś w górnym koronne, z mennicy bydgoskiej, z lat 1622—1624. Na pasie ponad dekoracją inskrypcja: „Daniel Lebig 1805”. Stan zachowania: wg zdjęcia bardzo dobry.

Lit.: Czihak, s. 135; *Sammlung Gieldzinski, Danzig. Ausstellung. Versteigerung*, Berlin 1912, s. 132, nr 1388, fot. tabl. 37; Lepszy, s. 281; Woźniak 1987, s. 128; Chrzanowski, s. 77, 120, il. 210.

Kubek pozostawał w kolekcji do 1910 r. W 1912 r. wystawiony na aukcji dzieł sztuki u Lepkego w Berlinie wraz z kolekcją (*Sammlung...*). Następnie nabyty do poznańskiego oddziału Kaiser Friedrich Museum w Berlinie za 415 marek (adnotacje na marginesie egzemplarza *Sammlung...* w Muzeum Nar. w Poznaniu) lub 435,75 m (karta inw. b. Kaiser Fried. Museum). W okresie międzywojennym w posiadaniu Muzeum Wielkopolskiego w Poznaniu, zaginiony po II wojnie świat. w latach 50. (inf. mgra Z. Dolczewskiego).

Il. 21(14).

21.(14) J. Ch. Bröllmann, Kubek zdobiony numizmatami, d. zbiory L. Giełdzińskiego, Gdańsk,
[za:] *Sammlung Giełdziński*, Berlin 1912 (repr. autor)

50. ŁÓDKA NA KADZIDŁO, Nieszawa, d. pow. aleksandrowski, kośc. par. pw. św. Jadwigi; cechy: miejska i imienna; srebro; trybowanie.

Stopa okrągła (?), zdobiona owocami i liśćmi akantu (?); trzon również dekorowany liśćmi akantu (?). Korpus długi i głęboki, asymetrycznie wzniesiony i wydłużony, ozdobiony szerokimi puklami. Wieczko na ok. 2/3 długości korpusu. Ucho dość wydatne, zdobione perełkami, w górnej części zwijające się w wolutę. Stan zachowania: wg zdjęcia dobry.

Lit.: KZSwP, 11, 1, s. 17; Chrzanowski, s. 120.

Łódka zaginiona po wrześniu 1963 r. Opis wykonany na podst. karty inwent. ODZ w Warszawie nr WLX 145 000 533 wraz ze zdjęciem małego formatu i zlej jakości.

51. KIELICH (1715 r.), Toruń, kośc. par. pw. św. Jana; cechy: miejska i imienna; srebro złożone; trybowanie; wys. 26 cm.

Kielich z ażurowym koszyczkiem, z oznaczeniem daty: 1715 r.

Lit.: Czihak, s. 135; Lepszy, s. 281; Chrzanowski, s. 120 (pomyłony z nr 45). Obecnie kielicha brak w kościele.

52. DZBAN (na wino komunijne?), Toruń, ratusz; cechy: miejska i imienna; srebro złożone; trybowanie, grawerunek; wys. całk. 29 cm, bez wieka 23,5 cm.

„Dzbany o okrągłej formie, z dziobkiem i wiekiem na zawiasach. Płaszcz dekorowany ornamentem piszczalkowym”.

Lit.: Czihak, s. 135; Lepszy, s. 281; Chrzanowski, s. 120.

Dzban uprzednio „należący do gminy ewangelickiej”, nie odnaleziony w zbiorach Muzeum Okręgowego w ratuszu po 1945 r.

53. KIELICH (1705 r.) Toruń—Mokre, d. kośc. ewang. pw. św. Jerzego; na kryzie stopy cechy: miejska i imienna; srebro złożone; trybowanie, odlew, grawerunek; wys. 26 cm.

Stopa okrągła i płaska, dekorowana fryzem z uskrzydłonymi główkami aniołków oraz pękami owocowo-liściastymi na chustach; na stopie wokół dość krótkiej i grubej szyjki wieniec z campanulli; szyjka dekorowana kanelami. Owalny nodus ozdobiony trzema postaciami aniołów w wysokim reliefie, z pełnoplastycznymi skrzydłami, podtrzymującymi w rozpostartych rękach festony z owoców i liści winogrodu. Wysoka czara o dość stromym płaszczu osadzona w koszyczku zdobnym trzema uskrzydłonymi główkami anielskimi i zamkniętymi, symetrycznymi kompozycjami z ornamentu przypominającego małżowinowy. Stan zachowania: wg zdjęcia bardzo dobry.

Lit.: Czihak, s. 135, tabl. 23; Lepszy, s. 281; Woźniak 1987, s. 126; Chrzanowski, s. 77, 120, il. 206.

Fundowany w 1705 r. przez A. Zernecke (Czihak). Kielich nie odnaleziony w przejętym przez katolików po 1945 r. kościele (ob. pw. MB Zwycięskiej i św. Jerzego). Niewykluczone, iż tylko stopa autorstwa J. C. Bröllmanna, nodus zaś i koszyczek z ok. 1630 r.

54. KIELICH (1709 r.), Toruń—Mokre, d. kośc. ewang. pw. św. Jerzego; cechy: miejska i imienna; srebro złożone; trybowanie; wys. 23 cm.

Kielich „o okrągłej stopie, z ażurowym koszyczkiem”.

Lit.: Czihak, s. 135; Lepszy, s. 281; Chrzanowski, s. 120 (utożsamiony z nr 47).

Fundowany przez Annę Rebbelin, z domu Dundt w roku 1709 (Czihak). Nie odnaleziony w przejętym przez katolików po 1945 r. kościele (ob. pw. MB Zwycięskiej i św. Jerzego).

Áron Petneki w publikacji *Lengyel Műkincsek... — Polskie dzieła sztuki w zbiorach węgierskich*, Budapeszt 1978 r. — na s. 7 i 12 określa pas ze srebra złożonego, znajdujący się w Magyar Nemzeti Múzeum w Budapeszcie jako dzieło prawdopodobnie Johanna Christiana Bröllmanna. Zdanie to powtarza za nim Chrzanowski, s. 120. Zdjęcie jednak trójlistnej na nim cechy, przesłane mi uprzejmie przez dra P. Simona, ujawnia, mimo znacznego zatarcia puncy, krój liter nie przypominający używanego przez młodszego Bröllmanna. Cechy miejskiej na pasie brak, czego u tego mistrza również się nie spotyka.

III. DZIELA PRZYPISYWANE SAMUELOWI BRÖLLMANNOWI

A. Zachowane

Czihak na s. 136, a za nim Lepszy, s. 281 oraz Chrzanowski na s. 122 podają, iż w kościele pw. św. Jakuba w Toruniu znajduje się „pozlacany, trybowany kielich z ośmiokątną stopą na cokole”. Kielich odpowiadający temu opisowi znajduje się do dziś w kościele, lecz posiada on cechę z liter S'P, a nie „S'B”, jak podaje Czihak, a za nim Lepszy i G. Chmarzyński w *Polskim Słowniku Biograficznym*. Ponieważ jednak zarówno w cesze reprodukowanej u Czihaka, jak i cesze na obiekcie występuje wzniesiona do góry kropka między literami, zachodzi przypuszczenie, iż autor pomylił się, przypisując Samuelowi jako niedobitą cechę, której inicjały odpowiadają Stephanowi Peters(en)owi (mistrz od 1660 do 1688). Czihak odnotowuje Petersena na s. 133, nie podając dokładnego opisu jego cechy, zaś kielich świętojakubski ostatnio funkcjonuje w literaturze jako dzieło tego ostatniego złotnika (Woźniak 1987, s. 67—68, i — niekonsekwentnie — Chrzanowski, s. 116). Na podobnej zasadzie przypisali Samuelowi kielich Petersena w kośc. par. OO. Karmelitów pw. Nawiedzenia NMP w Oborach (d. pow. lipnowski) autorzy 9 zesz. 11, t. KZSwP, s. 40 oraz Chrzanowski, s. 122. Taki sam błąd popełnił ten ostatni autor, podając za dzieło Samuela kubek Petersena z Muzeum Narodowego w Gdańsku, na którym co prawda obie cechy: miejska i imienna, są dość zatarte (s. 122). Gwido Chmarzyński w swej pracy: *Toruń dawny i dzisiejszy*, Toruń 1933, s. XVIII, nr 110 pisze o kielichu Samuela, pochodzącym ze staromiejskiego zboru ewangelickiego, w zbiorach muzeum w Toruniu, i podaje jego zdjęcie. Kielich ten, figurujący i dzisiaj na ekspozycji w Muzeum Okręgowym — Ratusz i podpisany jako dzieło Samuela, posiada jednak cechę z dwóch liter I, przedzielonych gwiazdką, którą Czihak uważa za znak Jacoba Jennego (s. 136, nr 97), a potwierdza tę atrybucję Woźniak 1987, s. 123, zaś Chrzanowski (s. 67—68 i 121) przypisuje ją Jakobowi Hermannowi. Chmarzyński mylnie zatem utożsamiał obiekt z innym kielichem, wymienionym u Czihaka (patrz niżej) na podstawie pewnych podobieństw w opisie.

B. Niezachowane

55. KIELICH (1728 r.), Toruń, d. kośc. ewang. na Nowym Mieście; cechy: miejska (Czihak nr 4) i imienna; srebro złożone; trybowanie; wys. 28 cm.

Stopa okrągła, zdobna trzema medalionami. Nodus dekorowany główkami aniołków. Czara spoczywająca w ażurowym koszyczku dekorowanym, podobnie jak stopa, trzema medalionami.

Lit.: Czihak, s. 136; Lepszy, s. 281; Chrzanowski, s. 122.

Fundowany przez Annę Morche i jej córkę w r. 1728 (Czihak). Dawny zbór nowomiejski po 1945 r. zamieniony na magazyn — losy kielicha nieznane. Wg tego obiektu datowany koniec działalności S. Bröllmanna (Lepszy; G. Chmarzyński w PSB). W sąsiedztwie d. zboru, w kośc. pw.